

**PISMO I ORTOGRAFIA
JĘZYKA
PERSKIEGO**

MATEUSZ KŁAGISZ

**PISMO I ORTOGRAFIA
JĘZYKA
PERSKIEGO**

Wydawnictwo
Uniwersytetu
Jagiellońskiego

Publikacja dofinansowana przez Uniwersytet Jagielloński ze środków Instytutu Filologii Orientalnej oraz Towarzystwa Doktorantów

RECENZENT

Dr hab. Kinga Maciuszak

PROJEKT OKŁADKI

Jadwiga Burek

© Copyright by Mateusz Kłagisz & Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
Wydanie I, Kraków 2010
All rights reserved

Książka, ani żaden jej fragment, nie może być przedrukowywana bez pisemnej zgody Wydawcy. W sprawie zezwoleń na przedruk należy zwracać się do Wydawnictwa Uniwersytetu Jagiellońskiego

ISBN 978-83-233-2931-2

www.wuj.pl

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
Redakcja: ul. Michałowskiego 9/2, 31-126 Kraków
tel. 12-631-18-81, 12-631-18-82, fax 12-631-18-83
Dystrybucja: tel. 12-631-01-97, tel./fax 12-631-01-98
tel. kom. 0506-006-674, e-mail: sprzedaz@wuj.pl
Konto: PEKAO SA, nr 80 1240 4722 1111 0000 4856 3325

Ile to ludzi próbuje uzmysłwić sobie, czym jest dla ludzkości pismo? Jakże możliwe by było gromadzenie wiedzy, gdyby nie utrwalano jej znakami pisma? Jeżeli kultura jest, jak sądzi wielu uczonych, „wiedzą nadającą się do przekazywania” i jeśli pismo stanowi, a tak jest niewątpliwie, jeden z najważniejszych środków przekazu – co więcej, jedyny środek zdolny pokonać czas i przestrzeń – to bez przesady możemy powiedzieć, że jest ono głównym środkiem rozpowszechniania cywilizacji ludzkiej.

Diringer 1972: 21

Spis treści

Wprowadzenie	9
1. Pismo perskie	13
2. Znaki spółgłoskowe	15
2.1. Grupa pierwsza	15
2.2. Grupa druga	21
2.3. Znaki <i>qâf</i> i <i>qeyn</i>	23
2.4. Rzadkie zjawiska ortograficzne i fonetyczne	25
3. Zapis samogłosek	29
3.1. Początek wyrazu	30
3.2. Środek wyrazu	34
3.3. Koniec wyrazu	36
3.4. Oznaczanie samogłosek historycznie krótkich – podsumowanie	37
3.5. Oznaczanie samogłosek historycznie długich – podsumowanie	38
3.6. Oznaczanie dyftongów – podsumowanie	38
4. Pozostałe znaki wokalizacyjne	41
4.1. <i>Sokun</i>	41
4.2. <i>Tašdid</i>	41
4.3. <i>Tanvin</i>	42
5. Inne znaki	43
5.1. <i>Tanvin-e raf'</i> , <i>tanvin-e ġor</i>	43
5.2. <i>Tâ' marbuta</i>	43
6. Znaki niesamodzielne – <i>hamze</i> i <i>alef-e kutâh</i>	45
6.1. <i>Hamze</i>	45
6.2. <i>Alef-e kutâh</i>	47
7. Dwuznaki	49
7.1. Sekwencja graficzna <-nb->	49
7.2. Sekwencja graficzna <xv->	49
7.3. Sekwencja graficzna <-’â->	50
7.4. Sekwencja graficzna <-vv->	50
8. Pisownia rozłączna i łączna	51
8.1. Zapis rozłączny	51
8.2. Zapis łączny	56
8.3. Zapis prefiksów i sufiksów słowotwórczych	59
8.4. Zapis zestawień i złożeń	61

9. Liczebniki główne i porządkowe	67
9.1. Liczebniki główne	67
9.2. Liczebniki porządkowe	68
10. Zapis enklitycznych form czasownika <i>budan</i> بودن 'być'	69
11. Oznaczanie izafetu	73
12. Zapis zaimków osobowych sufigowanych	75
13. Zapis wykładnika gramatycznego <i>-i</i>	79
14. Zapożyczenia z języków europejskich	81
15. Skróty i akronimy	83
16. Układ haseł w słowniku	85
17. <i>Abdżad</i>	87
18. Znaki interpunkcyjne	89
Skróty	95
Bibliografia	97

Wprowadzenie

Stwierdzenie, że wynalezienie pisma było przełomowym momentem w dziejach ludzkości, to truzim. Opanowanie umiejętności czytania i pisania szeroko otwiera przecież przed każdym okno na świat. Poznanie zasad ortograficznych obowiązujących w konkretnym języku uzupełnia proces jego nauki. Głównym przedmiotem niniejszej pracy jest przedstawienie zasad pisma perskiego (*xatt-e fârsi* خط فارسی), zwanego także alfabetem perskim (*alefbâ-ye fârsi* الفبای فارسی), ze szczególnym uwzględnieniem tych zagadnień, które mogą sprawić uczącym się tego języka najwięcej problemów.

Język perski (nazwa własna: *zabân-e fârsi* زبان فارسی), zwany także nowoperskim¹ (*fârsi-ye nou* فارسی نو), należy do grupy zachodniej języków nowoirañskich. Od ponad tysiąca lat stanowi swoisty klucz do poznania jednej z kultur Bliskiego Wschodu, której korzeni należy szukać daleko w przeszłości. Pierwsze teksty perskie, które spisano w jego najstarszej formie – języku staroperskim, za pomocą sylabicznego pisma klinowego – pochodzą bowiem z okresu panowania Achemenidów (VI–IV w. p.n.e.). Mimo tak długiej tradycji pismienicznej, Irańczycy nigdy nie wypracowali rodzimego systemu pisma, przejmując je od innych ludów² i poddając pewnej modyfikacji; dla języka staroperskiego były to akadyjskie kliny, dla języka średnioperskiego – zmodyfikowane pismo aramejskie.

Tymczasem, na potrzeby języka nowoperskiego po inwazji arabskiej, tzn. między VII a IX/X w., zaadaptowano pismo arabskie³, tworząc, wspomnianą wyżej,

¹ W historii języka perskiego wyróżniamy trzy etapy rozwoju: najstarszy – staroperski (do IV w. p.n.e.), średnioperski (między IV w. p.n.e. a VII w. n.e.) oraz najmłodszy – nowoperski (od VII–X w. n.e.); niektórzy językoznawcy wskazują także na etap czwarty – współczesny. Granice pomiędzy poszczególnymi okresami wytyczają dwa ważne wydarzenia polityczne – inwazja Aleksandra Macedońskiego (IV w. p.n.e.) oraz najazd arabski (VII w. n.e.).

² Hashabeiky w swojej monografii poświęconej perskiej ortografii prezentuje dwa stworzone od podstaw systemy zapisu; jeden autorstwa E. Āštyâniego, a drugi – Ğ. A'łâyiego [Hashabeiky 2005: 137–141].

³ Celowo nie stosuję określenia „alfabet”, aby uniknąć skojarzeń z alfabetem greckim czy łacińskim. Pismo arabskie jest bowiem przykładem pisma alfabetycznego [por. Danecki 1994: 79; Król 2009: 7], przy czym są w nim notowane jedynie spółgłoski, a samogłoski długie – za pomocą odpowiednich znaków spółgłoskowych. Ta cecha pisma arabskiego została zaadaptowana, a następnie częściowo zmodyfikowana na gruncie irańskim (zob. 3. Zapis samogłosek). Z tych samych powodów unikam pojęcia „litera”, używając w zamian terminu „znak” lub „grafem”.

jego perską odmianę. Składa się ono z trzydziestu dwóch (pierwotnie trzydziestu trzech) znaków spółgłoskowych, pisanych z prawa na lewo, spośród których trzy służą także do notowania samogłosek tzw. historycznie długich⁴.

Pismo to wykorzystuje się także do zapisu afgańskiej odmiany języka perskiego – *dari* (nazwa własna: *fārsi-ye dari* فارسی دری). Do zapisu tadżyckiego wariantu perszczyzny (nazwa własna: *toğiki*) przystosowano w latach 30. XX wieku alfabet łaćniński, który zastąpiono w latach 40. zmodyfikowaną cyrylicą. W ten sposób stworzono pewien rodzaj bariery między bliskimi sobie kulturami Irańczyków i Tadżyków z Afganistanu a Tadżyków z Azji Centralnej, tych ostatnich jeszcze bardziej wciągając w przestrzeń ideologii sowieckiej oraz poddając ich mniej lub bardziej skutecznej sowietyzacji. Gdy w 1991 r. Tadżykistan uzyskał niepodległość, pojawiły się, jak na razie niezrealizowane, propozycje powrotu do pisma perskiego. Posłużyło ono również do opracowania pisma takich języków irańskich, jak: beludżyjski, kurdyjski, paszto, czy indyjskich: urdu i pendżabski.

Ponieważ pismo arabskie nie jest dostosowane do systemu fonetycznego języka perskiego, Irańczycy dokonali jego częściowej modyfikacji. Do dwudziestu ośmiu oryginalnych grafemów dodano cztery nowe, które powstały na podstawie już istniejących. Są to, idąc w kolejności pisma perskiego: (1) *pe* پ <p>, (2) *če* چ <č>, (3) *že* ژ <ž> oraz (4) *gáf* گ <g>. Ostatni znak w swojej pierwotnej postaci zamiast dodatkowego daszku miał trzy kropki گ.

W najstarszych rękopisach nowoperskich pojawia się jeszcze jeden grafem – ف, który we współczesnym zestawie nie występuje. Służył on do oznaczania labialnej spółgłoski [β]. W późniejszych tekstach zamiast ف pojawiały się znaki: *fe* ف, *be* ب, lub *váv* و.

Znak *zál* ذ reprezentował początkowo dźwięczną spółgłoskę międzyzębową, szczelinową [ð], która powstała przez spirantyzację dźwięcznej spółgłoski zębowo-dziąsłowej, szczelinowej [z]. To zjawisko fonetyczne znalazło swoje odzwierciedlenie w piśmie; grafem *zál* występował obok znaku *dál* د, np. w czasowniku *âmað* آمد ‘przyszedł’, obok *âmad* آمد. Ślady tego zjawiska znajdujemy dziś w *dari*, gdzie obok wyrazu *ostâd* استاد ‘wykładowca’, wciąż funkcjonuje jego oboczna forma – *ostâz* استاذ.

W początkowym okresie, tuż po inwazji, starano się na różne sposoby zapisywać język perski, wykorzystując owe dwadzieścia ośmiem znaków arabskich. Doprowadziło to do interesującego zjawiska zmian fonetycznych wywołanych ortografią⁵.

⁴ W współczesnej perszczyźnie kategoria iloczasu nie występuje, ale była wciąż żywa, gdy Irańczycy przyjmowali pismo arabskie.

⁵ Dla uściślenia należy wyjaśnić, że omawiane zjawisko było spowodowane również arabizacją wymowy i utrwalaniem jej w piśmie.

Ponieważ w klasycznym języku arabskim nie występuje bezdźwięczna spółgłoska wybuchowa, dwuwargowa [p], do zapisu tego dźwięku wykorzystywano znak *fe* ف oznaczający bezdźwięczną spółgłoskę szczelinową, wargowo-zębową [f], lub *be* ب oznaczający dźwięczną spółgłoskę wybuchową, dwuwargową [b]. Stąd też nazwa jednej z prowincji południowego Iranu – *Pârs* (Persja) – była notowana jako *Fârs* i w tej formie fonetycznej jest dziś znana⁶; analogicznie, zamiast o języku *pârsi* ‘perski’ mówimy o *fârsi*. Takich przykładów można znaleźć znacznie więcej, np. rzeczownik *pil* ‘słoń’ czy też przymiotnik *sepid* ‘biały’ są dziś uznawane za archaizmy, a ich miejsce zajęły formy zarabizowane *fil* oraz *sefid*.

Z kolei dźwięczna spółgłoska zwarto-wybuchowa, tylnojęzykowa [g] była zapisywana najczęściej przez znak *ġim* ج oznaczający dźwięczną spółgłoskę zwarto-szczelinową, palatalną [ġ], rzadziej przez *kâf* ك – bezdźwięczną spółgłoskę zwarto-wybuchową, tylnojęzykową [k]. Dlatego średnioperski wyraz *gēhân* ‘świat’ zmienił się aż w dwa nowoperskie – *ġahân* جهان oraz *keyhân*⁷ کیهان.

Co ważne, z pisma perskiego nie usunięto tych znaków, które z punktu widzenia fonetyki języka perskiego należy uznać za zbędne. Dotyczy to następujących arabskich spółgłosek:

- 1) bezdźwięczna, międzyzębowa, szczelinowa [t] – *te* ت, oraz bezdźwięczna, dźwięczna, szczelinowa, emfatyczna [s] – *sād* ص, w perskim upodobniły się do bezdźwięcznej, zębowo-dziąsłowej, szczelinowej [s], reprezentowanej w piśmie arabskim przez znak *sin* س;
- 2) dźwięczna, międzyzębowa, szczelinowa [z] – *zāl* ذ, dźwięczna, zębowa, emfatyczna [d] – *dād* ض, oraz dźwięczna, dźwięczna, dźwięczna, emfatyczna [d] – *dād* ظ, w perskim upodobniły się do dźwięcznej, zębowo-dziąsłowej, szczelinowej [z], reprezentowanej w piśmie arabskim przez znak *ze* ز;
- 3) bezdźwięczna, dźwięczna, zwarto-wybuchowa, emfatyczna [t̤] – *tâ* ط, upodobniła się do bezdźwięcznej, przedniojęzykowo-zębowej, zwarto-wybuchowej [t], reprezentowanej w piśmie arabskim przez znak *te* ت;
- 4) dźwięczna, gardłowa, szczelinowa [ʕ] – *ʕeyn* ع, upodobniła się w perskim do zwarcia krtaniowego [ʔ], reprezentowanego pierwotnie w piśmie arabskim przez znak *hamze* ء;
- 5) bezdźwięczna, gardłowa, szczelinowa [ħ] – *hâ-ye hotti* ح, upodobniła się do bezdźwięcznej, krtaniowej, szczelinowej [ħ], reprezentowanej pierwotnie w piśmie arabskim przez znak *hâ-ye havvaz* ه.

Z kolei znak *vâv* و stosowany w języku arabskim na oznaczenie niezgłoskotwórczego [u] w perszczyźnie oznacza dźwięczne, wargowo-zębowe, szczelinowe [v].

⁶ W dzisiejszej perszczyźnie *pârs* پارس odnosi się do starożytnych Persów.

⁷ Doszło tu także do pewnej modyfikacji znaczenia, *ġahân* to ‘świat’, a *keyhân* – ‘wszechświat, kosmos’.

Zachowanie zbędnych grafemów wiąże się ze znacznym wpływem arabszczyzny na perszczyznę; szacuje się, że około połowa zasobu leksykalnego dzisiejszej perszczyzny to zapożyczenia właśnie z tego języka.

Niedogodności perskiej ortografii wynikają z kilku powodów. Przede wszystkim poważnym problemem są liczne arabizmy, które występują w oryginalnej, arabskiej pisowni, wymagającej pamięciowego opanowania. Poważnym utrudnieniem jest także brak odpowiednich symboli na oznaczanie samogłosek historycznie krótkich – znaki wikalizacyjne mogłyby ułatwić tę kwestię, ale nie są konsekwentnie stosowane. Trzecią niedogodnością pozostaje wieloznaczność niektórych znaków, np. *vāv* و oznacza spółgłoskę [v], samogłoski [u], [o] oraz dyftong [ou], a grafem *ye* ی spółgłoskę [y], samogłoskę [i] oraz dyftong [ey]. By jak najlepiej przedstawić zawiałości tego pisma, niezbędne są odwołania do fonetyki; z tego też wynika mieszany, ortograficzno-fonetyczny charakter niektórych rozdziałów pracy.

Problemem, który nie zostanie omówiony, pozostaje zachowawczość tego pisma względem języka mówionego i brak wyraźnie określonych zasad zapisu mowy potocznej w powieściach, sztukach teatralnych, podpisach do zagranicznych filmów, czy wreszcie w internecie.

Niniejsza książka stanowi zbiór zasad i reguł ortograficznych obowiązujących we współczesnej perszczyźnie. Omówiono tutaj nie tylko zapis (wymowę i transkrypcję) poszczególnych znaków, a także np. kwestię notowania samogłosek, zapisu enklityki czasownika *budan* بودن ‘być’, wykładnika gramatycznego *-i*, zamków sufigowanych czy izafetu. Osobny rozdział poświęcono pisowni łącznej i rozłącznej prefiksów i sufiksów gramatycznych, słowotwórczych, a także złożań i zestawień. Każde zagadnienie zilustrowano przykładami zaczerpniętymi z następujących pozycji: (1) *Dastur-e xatt-e fârsi* [1381hš]; (2) *Soxan* [1382hš]; (3) *Âryân-pur Kâšâni* [1382hš]; (4) *Nağafi* [1370hš]; (5) *Rubinčik* [1983; 2001]. Na zakończenie, sięgając po materiał literacki i publicystyczny, omówiono zasady interpunkcyjne.

1. Pismo perskie

Pismo perskie składa się z trzydziestu dwóch grafemów. Biorąc pod uwagę kształt poszczególnych znaków, można je podzielić na dwa podzbiory. Do pierwszego należą te znaki, które mają cztery formy graficzne: samodzielną, początkową, środkową oraz końcową. Do drugiego – te, które mają tylko dwie formy graficzne: na początku wyrazu występują w postaci izolowanej, a w środku i na końcu wyrazu – w postaci izolowanej lub końcowej, w zależności od tego, czy poprzedzająca litera jest dwu- czy czteropostaciowa.

W zamieszczonej poniżej tabeli podano perską nazwę każdego znaku, dwa rodzaje transkrypcji: ISO oraz spolszczoną. Zamieszczono także cztery (lub dwie) formy każdego grafemu; kolorem szarym zaznaczono te, które mają tylko dwie formy. Symbolem **A** oznaczono te, które występują w słowach pochodzenia arabskiego (czasami także tureckiego, nielicznych zapożyczeniach z języków europejskich i niektórych rodzimych wyrazach).

Nazwa znaku	Transkrypcja		Uwagi	Postać znaku			
	ISO	Spolszczona		Izolowana	Kończowa	Środkowa	Początkowa
alef	(^ˈ), â	ā / a		ا	ا ا ا
be	b	b		ب	ب ب ب
pe	p	p		پ	پ پ پ
te	t	t		ت	ت ت ت
se	s	s	A	ث	ث ث ث
ġim	ġ	dź		ج	ج ج ج
če	č	cz		چ	چ چ چ
hâ-ye hotti	h	h	A	ح	ح ح ح
xe	x	ch		خ	خ خ خ
dâl	d	d		د	د د د
zâl	z	z	A	ذ	ذ ذ ذ

re	r	r		ر	ر ر ...	ر ...
ze	z	z		ز	ز ز ...	ز ...
že	ž	ž		ژ	ژ ژ ...	ژ ...
sîn	s	s		س	س س ...	س ...
šîn	š	sz		ش	ش ش ...	ش ...
sâd	s	s	A	ص	ص ص ...	ص ...
zâd	z	z	A	ض	ض ض ...	ض ...
tâ	t	t	A	ط	ط ط ...	ط ...
zâ	z	z	A	ظ	ظ ظ ...	ظ ...
eyn	(')	(')	A	ع	ع ع ...	ع ...
qeyn	q	q		غ	غ غ ...	غ ...
fe	f	f		ف	ف ف ...	ف ...
qâf	q	q		ق	ق ق ...	ق ...
kâf	k	k		ک	ک ک ...	ک ...
gâf	g	g		گ	گ گ ...	گ ...
lâm	l	l		ل	ل ل ...	ل ...
mim	m	m		م	م م ...	م ...
nun	n	n		ن	ن ن ...	ن ...
vâv	v, u, ou, o	w, u, ou, o		و	و و ...	و ...
hâ-ye havvaz	h	h		ه	ه ه ...	ه ...
ye	y, i, ey	j, i, ej		ی	ی ی ...	ی ...

Uwaga: znak *eyn* ع nie jest transkrybowany na początku wyrazu.

2. Znaki spółgłoskowe

Poniżej omówiono poszczególne grafemy (począwszy od drugiego w alfabecie *be*⁸) pod kątem ich realizacji fonetycznej oraz przytoczono przykłady zapisu na początku, w środku i na końcu wyrazu, a także w pozycji izolowanej.

Wszystkie znaki podzielono na dwie grupy tak, jak uczynili to Behzad i Divshali [1999: 11–37]. W pierwszej znalazły się te, które składają się na podstawowy zbiór pisma perskiego i są wykorzystywane do zapisu rodzimych wyrazów, a także zapożyczeń z języków notowanych innym niż arabski alfabetem (np. galicyzmów, anglicyzmów, rusycyzmów czy internacjonalizmów).

W grupie drugiej zebrano zaś takie znaki, które występują przede wszystkim w zapożyczeniach z języka arabskiego, chociaż czasami pojawiają się w słowach rodzimych i zapożyczonych z języka tureckiego. W przeciwieństwie do wspomnianych autorów, ze względów fonetycznych osobno omówiono znaki *qâfi qeyn*.

2.1. Grupa pierwsza

2.1.1. ب [b] = spółgłoska dwuwargowa, zwarto-wybuchowa, dźwięczna; nigdy nie ulega ubezdźwięcznieniu w wygłosie, por. *ġib* [ġib] ‘kieszonka’ :: *ġip* [ġip] ‘jeep, samochód terenowy’; zob. też 7.1. Sekwencja graficzna <-nb->.

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
آب	تب	کبک	بانک
<i>âb</i> ‘woda’	<i>tab</i> ‘gorączka’	<i>kabk</i> ‘kuropatwa’	<i>bânk</i> ‘bank’

2.1.2. پ [p] = spółgłoska dwuwargowa, zwarto-wybuchowa, bezdźwięczna, w przeciwieństwie do pol. [p] lekko aspirowana.

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
توپ	چپ	سپاه	پارک
<i>tup</i> ‘piłka’	<i>čap</i> ‘lewy’	<i>sepâh</i> ‘armia; korpus’	<i>pârk</i> ‘park’

⁸ Znak *alef* omówiono w rozdziale 3. Zapis samogłosek.

2.1.3. ت [t] = spółgłoska przedniojęzykowo-zębowa, zwarto-wybuchowa, bezdźwięczna, w przeciwieństwie do pol. [t] lekko aspirowana; zob. też 2.2.6. ط.

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
توت	مست	چتر	تپه
<i>tut</i> ‘morwa’	<i>mast</i> ‘pijany’	<i>čatr</i> ‘parasol, namiot’	<i>tepe</i> ‘wzgórze’

2.1.4. ج [ǧ] = spółgłoska zwarto-szczelinowa, dźwięczna, palatalna, wymawiana między pol. <dź> a <dź>; nigdy nie ulega ubezdźwięcznieniu w wygłosie.

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
خرج	رنج	مجلس	جواب
<i>xarǧ</i> ‘wydatek’	<i>ranǧ</i> ‘ból, cierpienie’	<i>maǧles</i> ‘parlament’	<i>ǧaváb</i> ‘odpowiedź’

2.1.5. چ [č] = spółgłoska zwarto-szczelinowa, bezdźwięczna, palatalna, wymawiana między pol. <cz> a <ć>.

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
قارچ	گچ	بچه	چاپ
<i>qârč</i> ‘grzyb’	<i>gač</i> ‘kreda’	<i>bače / bačče</i> ‘dziecko’	<i>čâp</i> ‘druk’

2.1.6. خ [x] = spółgłoska języczkowa, szczelinowa, bezdźwięczna, wymawiana z lekkim „charczeniem” – brak polskiego odpowiednika; zob. też 7.2. Sekwencja graficzna <xv->.

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
سرخ	نخ	نخم	خروج
<i>sorx</i> ‘czerwony’	<i>nax</i> ‘nić’	<i>toxm</i> ‘nasiono’	<i>xoruǧ</i> ‘wyjście’

2.1.7. د [d] = spółgłoska przedniojęzykowo-zębowa, zwarto-wybuchowa, dźwięczna; nigdy nie ulega ubezdźwięcznieniu w wygłosie, por. *sud* [sud] ‘dochód’ :: *sut* [sut] ‘gwizd; syrena, gwizdek’.

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
داد	بد	کدام	دوست
<i>dâd</i> ‘sprawiedliwość’	<i>bad</i> ‘zły’	<i>kodâm</i> ‘który’	<i>dust</i> ‘kolega, przyjaciel’

2.1.8. ر [r] = spółgłoska dźwięczna, drżąca, półotwarta, dźwięczna.

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
دار	خواهر	برادر	ریشه
<i>dâr</i> ‘szubienica’	<i>xâhar</i> ‘siostra’	<i>barâdar</i> ‘brat’	<i>riše</i> ‘korzeń’

2.1.9. ز [z] = spółgłoska zębowo-dźwięczna, szczelinowa, dźwięczna; nigdy nie ulega ubezdźwięcznieniu w wygłosie, por. *tarz* [tarz] ‘maniera, metoda, sposób’ :: *tars* [tars] ‘strach’; zob. też 2.2.3. ذ, 2.2.5. ض, 2.2.7. ظ.

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
مرز	پاییز	بزرگ	زندگی
<i>marz</i> ‘granica’	<i>pâyiz</i> ‘jesień’	<i>bozorg</i> ‘duży’	<i>zendegi</i> ‘życie’

2.1.10. ژ [ž] = spółgłoska szczelinowa, dźwięczna, palatalna, wymawiana między pol. <ž> a <ž>; nigdy nie ulega ubezdźwięcznieniu w wygłosie, por. *lož* [lož] ‘łoża’ :: *loš* [lož] ‘rodzaj gliny, którą wykłada się dna sadzawek i kanałów’.

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
دژ	بژ	انژکسیون	ژاله
<i>dež</i> ‘twierdza’	<i>bež</i> ‘beżowy’	<i>anžeksyon</i> ‘zastrzyk’	<i>žâle</i> ‘rosa, szron’

2.1.11. س [s] = spółgłoska zębowo-dziąsłowa, szczelinowa, bezdźwięczna; zob. też 2.2.1. ث, 2.2.4. ص.

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
تس	مس	مسیر	سایه
<i>tars</i> ‘strach’	<i>mes</i> ‘miedź’	<i>masir</i> ‘kierunek, trasa’	<i>sâye</i> ‘cień’

2.1.12. ش [š] = spółgłoska szczelinowa, bezdźwięczna, palatalna, wymawiana między pol. <sz> a <ś>.

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
شورش	خواهش	بشر	شامپو
<i>šureš</i> ‘niepokoje społeczne, zamieszki’	<i>xâheš</i> ‘prośba’	<i>bašar</i> ‘ludzkość’	<i>šâmpu</i> ‘szampon’

2.1.13. ف [f] = spółgłoska wargowo-zębowa, szczelinowa, bezdźwięczna.

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
برف	تف	جفت	فیلم
<i>barf</i> ‘śnieg’	<i>tof</i> ‘ślina’	<i>ğoft</i> ‘para’	<i>film</i> ‘film’

2.1.14. ک [k] = spółgłoska zwarto-wybuchowa, tylnojęzykowa, bezdźwięczna.

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
تاک	کوچک	مکث	کار
<i>tâk</i> ‘winorośl’	<i>kuček</i> ‘mały’	<i>maks</i> ‘pauza’	<i>kâr</i> ‘sprawa, praca’

Posiada dwa allofony – warianty pozycyjne (por. 2.1.15. گ):

a) twardy [k] przed samogłoskami szeregu tylnego [â], [o], [u] oraz spółgłoskami, np.:

کور	کند	تکرار	کاسه
<i>kur</i> ‘ślepy’	<i>kond</i> ‘tępy, powolny’	<i>tekrâr</i> ‘powtórzenie, powtórka’	<i>kâse</i> ‘miska’

b) miękki [k̄] przed samogłoskami szeregu przedniego [a], [e], [i] oraz na końcu wyrazu, np.:

کتاب	کوچک	تاریکی	کر
<i>ketâb</i> 'książka'	<i>kuček</i> 'mały'	<i>târiki</i> 'ciemność'	<i>kar</i> 'głuchy'

2.1.15. گ [g] = spółgłoska zwarto-wybuchowa, tylnojęzykowa, dźwięczna.

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
مرگ	سنگ	مگس	گرما
<i>marg</i> 'śmierć'	<i>sang</i> 'kamień'	<i>magas</i> 'mucha'	<i>garmâ</i> 'ciepło'

Posiada dwa allofony – warianty pozycyjne (por. 2.1.14. ک):

a) twardy [g] przed samogłoskami szeregu tylnego [â], [o], [u] i spółgłoskami, np.:

انگور	گوشت	گاو	گره
<i>angur</i> 'winogrona'	<i>gušt</i> 'mięso'	<i>gâv</i> 'krowa, byk'	<i>gorbe</i> 'kot'

b) miękki [ḡ] przed samogłoskami szeregu przedniego [a], [e], [i] i na końcu wyrazu, np.:

گل	سگ	دیگر	گیاه
<i>gel</i> 'glina'	<i>sag</i> 'pies'	<i>diğar</i> 'inny, kolejny, następny'	<i>giyâh</i> 'roślina'

2.1.16. ل [l] = spółgłoska zębowo-dziąsłowa, boczna, półotwarta, dźwięczna.

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
دل	کامل	فلج	لنگر
<i>del</i> 'serce, żołądek, brzuch'	<i>kâmel</i> 'uzupełniony, kompletny, całkowity'	<i>falağ</i> 'porażenie, paraliż'	<i>langar</i> 'kotwica'

Uwaga: znaki *lâm* ل i *alef* ا tworzą ligaturę لا, np.: لانه *lâne* ‘gniazdo’; طلائی *talâyi* ‘złoty’; بالا *bâlâ* ‘wysoko; nad’.

2.1.17. م [m] = spółgłoska dwuwargowa, półotwarta, dźwięczna, nosowa.

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
گرم	تیم	کمک	مشکی
<i>garm</i> ‘ciepły’	<i>tim</i> ‘drużyna sportowa’	<i>komak</i> ‘pomoc’	<i>meški</i> ‘czarny’

2.1.18. ن [n] = spółgłoska zębowa-dziaśłowa, półotwarta, dźwięczna, nosowa.

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
نان	شن	قند	نام
<i>nân</i> ‘chleb’	<i>šen</i> ‘piasek’	<i>qand</i> ‘cukier w kostkach’	<i>nâm</i> ‘imię, nazwa’

2.1.19. و [v] spółgłoska wargowo-zębowa, szczelinowa, dźwięczna.

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
گاو	سرو	باور	ویران
<i>gâv</i> ‘krowa’	<i>sarv</i> ‘cyprys’	<i>bâvar</i> ‘wiara’	<i>virân</i> ‘zniszczony, zrujnowany’

2.1.20. ه [h] = spółgłoska krtaniowa, szczelinowa, bezdźwięczna; zob. też 2.2.2. ح.

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
کوه	مه	بهار	هیچ
<i>kuh</i> ‘góra’	<i>meh</i> ‘mgła’	<i>bahâr</i> ‘wiosna’	<i>hič</i> ‘nic’

2.1.21. ی [y] spółgłoska środkowojęzykowa, tylnopodniebienna, przejściowa.

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
چای	شی	پیام	یک
<i>čây</i> ‘herbata’	<i>šey</i> ‘rzecz, przedmiot’	<i>payâm</i> ‘przesłanie, wiadomość, sms’	<i>yek</i> ‘jeden’

2.2. Grupa druga

2.2.1. ث [s] – wymowa identyczna jak 2.1.11. س, zob. też 2.2.4. ص.

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
اثاث	ثلث	مثال	ثمر
<i>asâs</i> ‘sprzęty’	<i>sols</i> ‘ $\frac{1}{3}$ ’	<i>mesâl</i> ‘przykład’	<i>samar</i> ‘owoc, rezultat’

2.2.2. ح [h] – wymowa identyczna jak 2.1.20. ه.

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
طرح	تسبیح	محل	حرف
<i>tarh</i> ‘projekt’	<i>tasbih</i> ‘różaniec’	<i>mahal</i> ‘miejsce’	<i>harf</i> ‘litera, słowo’

2.2.3. ذ [z] – wymowa identyczna jak 2.1.9. ز, zob. też 2.2.5. ض, 2.2.7. ظ.

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
نفوذ	کاغذ	بذل	ذرت
<i>nofuz</i> ‘wpływ’	<i>kâqaz</i> ‘papier’	<i>bazl</i> ‘ofiarowanie (czegoś), podarowanie’	<i>zorrat</i> ‘kukurydza’

Uwaga: pojawia się w kilku perskich słowach, np.:

گذاشتن	گذشتن	پذیرفتن	پذیرش
<i>gozâstan</i> ‘kłaść, umieszczać’	<i>gozaštan</i> ‘mijać, (o czasie)’	<i>paziroftan</i> ‘akceptować, przyjmować’	<i>pazireš</i> ‘akceptacja, przyjęcie’

2.2.4. ص [s] – wymowa identyczna jak 2.1.11. س, zob. też 2.2.1. ث.

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
مخصوص	شخص	متصل	صابر
<i>maxsus</i> ‘specjalny, szczególny’	<i>šaxs</i> ‘osoba’	<i>mottasel</i> ‘połączony, przyłączony’	<i>sāber</i> ‘cierpliwy’

Uwaga: grafem *sād* pojawia się także w zapisie rodzimego liczebnika *sad* صد ‘100’; por. arabizm *sadd* سد ‘tama, zapor, przeszkoda’.

2.2.5. ض [z] – wymowa identyczna jak 2.1.9. ز; zob. też 2.2.3. ذ, 2.2.7. ظ.

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
عوض	نبض	عضو	ضرب
<i>avaz</i> ‘zmiana’	<i>nabz</i> ‘tętno’	<i>ozv</i> ‘członek (np. zespołu)’	<i>zarb</i> ‘uderzenie, cios, mnożenie’

2.2.6. ط [t] – wymowa identyczna jak 2.1.3. ت.

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
بلوط	خط	لطف	طوطى
<i>balut</i> ‘dąb’	<i>xatt</i> ‘linia’	<i>lotf</i> ‘łaska’	<i>tuti</i> ‘papuga’

2.2.7. ظ [z] – wymowa identyczna jak 2.1.9. ز; zob. też 2.2.3. ذ, 2.2.5. ض.

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
حفاظ	حفظ	منظور	ظرف
<i>hefâz</i> ‘osłona, schronienie, coś chroniącego’	<i>hefz</i> ‘ochrona, protekcja’	<i>manzur</i> ‘myśl, zamiar’	<i>zarf</i> ‘naczynie’

2.2.8. ع [ʿ] – zwarenie krtaniowe, które w języku perskim ma wartość fonemu jedynie w śród- i wygłosie, nigdy zaś w nagłosie; zob. też 6. Znaki niesamodzielne – *hamze* i *alef-e kutâh*.

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
موضوع	ربع	تعجب	zob. 3. Zapis samogłosek
<i>mouzu</i> ‘temat’	<i>rob</i> ‘ ^{1/4} ; kwadrans’	<i>ta’ağğob</i> ‘zdziwienie’	

2.3. Znaki *qâf* i *qeyn*

Dwa znaki: *qâf* ق oraz *qeyn* غ, zostały omówione osobno ze względów fonetycznych; w niniejszej publikacji stosowana jest konsekwentnie transkrypcja przez *q* i tylko w tej części zostały użyte osobne znaki: *k*, *ğ* oraz *γ* dla zaznaczenia poszczególnych wariantów fonetycznych. Zanim jednak przejdziemy do przedstawienia tego zagadnienia, zaprezentujemy oba grafemy w zależności od pozycji w wyrazie:

a) znak *qâf* ق, np.:

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
حقوق	فسق	فقر	قالی
<i>hoquq</i> ‘płaca’	<i>fesq</i> ‘rozpusta, rozwiązłość’	<i>faqr</i> ‘bieda’	<i>qâli</i> ‘dywan’

b) znak *qeyn* غ, np.:

postać samodzielna	koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu
باغ	بغ	مغرب	غلط
<i>bâq</i> ‘ogród, sad’	<i>boq</i> (pot.) ‘smutek i zgryzota’	<i>maqreb</i> ‘zachód, zachodni’	<i>qalat</i> ‘błąd, pomyłka’

Fonem [q] reprezentowany przez grafemy *qâf* i *qeyn* jest realizowany na trzy sposoby w zależności od pozycji w wyrazie i otoczenia jako:

a) bezdźwięczna spółgłoska języczkowa, zwarto-wybuchowa [k] – brak polskiego odpowiednika:

– w nagłosie absolutnym, np.:

قرمز	قشنگ	قهوه	قلم
<i>ķermez</i> ‘czerwony’	<i>ķařang</i> ‘ładny’	<i>ķahve</i> ‘kawa’	<i>ķalam</i> ‘trzcina, kość piszczelowa, wieczne pióro’

غرور	غذا	غزال	غرب
<i>ķorur</i> ‘duma, wyniosłość’	<i>ķazâ</i> ‘jedzenie, pokarm, posiłek’	<i>ķazâl</i> ‘gazela’	<i>ķarb</i> ‘zachód (kierunek geograficzny)’

– jako geminata, wymawiany dłużej [kk], np.:

ترقى	دقت	بقال	نقاش
<i>tarakķi</i> ‘postęp, rozwój’	<i>dekķat</i> ‘uwaga’	<i>bakķâl</i> ‘sprzedawca suszonych owoców’	<i>nakķâř</i> ‘malarz’

b) dźwięczna spółgłoska języczkowa, zwarto-wybuchowa [g], w pozycji po spółgłosce [n] – brak polskiego odpowiednika, np.:

منقول	منقلى	منقل	انقلاب
<i>manķule</i> ‘opowiadany, zrelacjonowany, dający się przestawiać’	<i>manķali</i> ‘ćpun’	<i>manķal</i> ‘przenośna kuchenka, palnik np. do pieczenia kebabów lub palenia opium’	<i>enķelâb</i> ‘rewolucja’

c) dźwięczna spółgłoska języczkowa, szczelinowa [ɣ] – brak polskiego odpowiednika, przypomina francuskie <r>:

– w pozycji interwokalicznej i wygłosie wyrazu, np.:

چاق	چاقو	اتاق	أقا
<i>čâķ</i> ‘gruby’	<i>čâķu</i> ‘nóż’	<i>otâķ</i> ‘pokój’	<i>âķâ</i> ‘pan’

تیغ	کاغذ	مغرور	مغازه
<i>tiy</i> ‘cierń’	<i>kâγaz</i> ‘papier’	<i>mayrur</i> ‘dumny’	<i>mayâze</i> ‘sklep’

– w nagłosie (tzw. nieabsolutnym), np. قم [kɒm] ‘Qom (miasto na południe od Teheranu, ważny ośrodek szyicki)’, ale به قم [be kɒm] > [be γom] ‘do Qom’.

Jeśli w wygłosie wstępuje zbitka spółgłoskowa <-Cq>, wówczas w zarabizowanej wymowie zostaje zachowany alofon [k] zamiast [γ], np.: فسق *fesk* ‘rozpušta, rozwiążłość’, مشق *mašk* ‘rodzaj zadania domowego’.

d) w szybkiej, niestarannej wymowie dochodzi do asymilacji [kɸ] > [xf], [ks] > [xs] oraz [kɸt] > [xt], która nie znajduje jednak odzwierciedlenia w zapisie, np.:

اقتصاد	وقت	رقص	سقف
<i>eķtesâd</i> > <i>extesâd</i> ‘gospodarka’	<i>vakt</i> > <i>vaxt</i> ‘czas’	<i>raqs</i> > <i>raxs</i> ‘taniec’	<i>sakf</i> > <i>saxf</i> ‘sufit’

2.4. Rzadkie zjawiska ortograficzne i fonetyczne

2.4.1. Pewien problem stwarza występująca w rzadkich przypadkach możliwość dwójakiej pisowni niektórych zapożyczeń arabskich i tureckich oraz kilku wyrazów rodzimych, np.:

zapis starszy	ذغال	قفص	اطاق	اطو	طهران
	↓	↓	↓	↓	↓
współczesny	زغال	قفس	اتاق	اتو	تهران
	<i>zoqâl</i> (pers.) ‘węgiel’	<i>qafas</i> (gr. → ar.) ‘klatka’	<i>otâq</i> (tur.) ‘pokój’	<i>otu</i> (tur.) ‘żelazko’	<i>tehrân</i> (pers.) ‘Teheran’

2.4.2. Zarabizowane (*mo’arrab* معرب) perskie wyrazy, które zostały zapożyczone do arabszczyzny, a następnie powróciły do perszczyzny w zmienionej fonetycznej (i ortograficznej) postaci, np.:

wyraz starszy	چندل	چلیپا	چرغ	دهکان	چترنگ
	<i>čandal</i>	<i>čalipâ</i>	<i>čarq</i>	<i>dehkân</i>	<i>čatrang</i>
	↓	↓	↓	↓	↓

zarabizowany	صندل	صليب	صقر	دهقان	شترنج
	<i>sandal</i>	<i>salib</i>	(arch.) <i>saqr</i>	<i>dehqân</i>	<i>šatranğ</i>
	‘drzewo sandałowe’	‘krzyż’	‘raróg górski’	‘rolnik’	‘szachy’

2.4.3. Obecność homofonów (*kalamehâ-ye hamâvâ* کلمه های هم آوا) wynika z zachowania wspomnianych wcześniej zbędnych grafemów.

a) różny zapis spółgłoski [t] – ط :: ت, np.:

طاق / تاق	طاق	تل	طل
<i>tâq</i> ‘łuk, sklepienie, dach’	<i>tâq</i> ‘pojedynczy, unikalny’	<i>tall</i> ‘wzgórze’	<i>tall</i> ‘rosa’
اتلال	اطلال	متبوع	مطبوع
<i>etlâl</i> (arch.) ‘wzgórze’	<i>etlâl</i> (arch.) ‘ruiny’	<i>matbu</i> ‘ktoś, za kim inni podążają’	<i>matbu</i> ‘wydrukowany, opublikowany’

b) różny zapis spółgłoski [s] – ص :: ث, np.:

مسیر	مصیر	سمن	ثمن
<i>masir</i> ‘droga’	<i>masir</i> ‘cel’	<i>saman</i> ‘jaśmin’	<i>saman</i> ‘cena’
صواب	ثواب	اساس	اثاث
<i>savâb</i> ‘wskazany, słuszny’	<i>savâb</i> ‘dobry uczynek, nagroda’	<i>asâs</i> ‘baza, podstawa, fundament’	<i>asâs</i> ‘sprzęty’

c) różny zapis spółgłoski [z] – ز :: ذ, np.:

زهر	ظهر	ذمیم	ضمیم
<i>zahr</i> ‘trucizna’	<i>zahr</i> ‘odwrotna strona’	<i>zamim</i> ‘godny potępienia’	<i>zamim</i> ‘dodany’
جزر	جذر	غیض	غیظ
<i>ğazr</i> ‘odpływ’	<i>ğazr</i> ‘dzielnia’	<i>qeyz</i> (arch.) ‘deficyt wody’	<i>qeyz</i> ‘złość, furia, oburzenie’

d) różny zapis spółgłoski [h] – ه :: ح, np.:

تهديد	تحديد	هايل	حاييل
<i>tahdid</i> ‘groźba’	<i>tahdid</i> ‘ograniczenie’	<i>hâyel</i> ‘straszny, przerażający’	<i>hâyel</i> ‘przeszkoda; coś, co rozdziela i uniemożliwia kontakt’
تهليل	تحليل	شبه	شبح
<i>tahlîh</i> ‘recytowanie szahady’	<i>tahlîl</i> ‘asymilacja, analiza, dekompozycja, rozbiór, trawienie’	<i>šabah</i> ‘czarny koral, gagat (minerał)’	<i>šabah</i> ‘fantom, duch’

e) różny zapis spółgłoski [q] – ق :: غ, np.:

باقى	باغى	قضا	غذا
<i>bâqi</i> ‘pozostający’	<i>bâqi</i> ‘ogrodowy’	<i>qazâ</i> ‘los’	<i>qazâ</i> ‘jedzenie, posiłek, prowiant’
قدر	غدر	تفريق	تفريغ
<i>qadr</i> ‘ilość’	<i>qadr</i> ‘zdrada, wiarołomność’	<i>tafriq</i> ‘odejmowanie’	<i>tafriq</i> ‘rozliczenie (konta), likwidacja’

2.4.4. Obecność homografów (*kalamehâ-ye hamşekl / hamnevis* / کلمه های هم شکل / هم نویسه), wiąże się z fakultatywnym zapisem samogłosek krótkich, np.:

a)

مهر	
	<i>mohr</i> ‘pieczęć’
	<i>mehr</i> ‘miłość’
	<i>mahr</i> ‘wykup, opłata małżeńska’

b)

گرد	
	<i>gord</i> ‘bohater’
	<i>gerd</i> ‘obrót’
	<i>gard</i> ‘kurz, pył’

c)

سر	
	<i>sor</i> ‘zjazd, poślizgnięcie się, poślizg’
	<i>ser</i> ‘miejscowo znieczulony’
	<i>serr</i> ‘tajemnica, sekret’

d)

فر	
	<i>farr</i> ‘charyzma, majestat’
	<i>four</i> ‘forma na ciasto’
	<i>fer</i> ‘piekarnik; ondulacja’

e)

ده	<i>deh</i> 'wieś, wioska'
	<i>dah</i> '10'

f)

به	<i>beh</i> 'lepszy'
	<i>be</i> 'do'

g)

کی	<i>ki</i> 'kto'
	<i>key</i> 'kiedy'

3. Zapis samogłosek

Zapis samogłosek stanowi rozbudowaną część perskiej ortografii. Chociaż podstawowe zasady zapisu opierające się na iloczasiu i pozycji samogłoski w wyrazie zostały zaczerpnięte z ortografii arabskiej, to jednak dokonano w nich pewnych zmian.

Współcześnie iloczasiu w perszczyźnie jest już kategorią historyczną, więc w opisie fonetycznym tego języka stosuje się rozróżnienie na samogłoski **historycznie krótkie**: [a], [e], [o] oraz **historycznie długie**⁹: [â], [i], [u]; dwa dyftongi: [ey] oraz [ou] zapisywane są tak jak samogłoski historycznie długie, tzn. odpowiednio: [i] oraz [u]. Drugą kwestią pozostaje pozycja samogłoski w wyrazie. Zaadaptowawszy arabskie reguły, Irańczycy także nie notują samogłosek historycznie krótkich na początku (sygnalizują ich istnienie, ale nie barwę) i w środku wyrazu. W przeciwieństwie zaś do Arabów, zawsze notują je na końcu wyrazu.

W opisie fonologicznym języka perskiego rozróżniamy dwa szeregi samogłoskowe:

a) przedni:

[a] = samogłoska niska, historycznie krótka, wymawiana bardziej z przodu niż pol. [a], np.: *man* ‘ja’; *aks* ‘zdjęcie’; *bar* ‘na’; *na* ‘nie’ – jedyny w perskim wyraz z wygłosowym [a]; w wszystkich innych [a] przeszło w [e]¹⁰.

[e] = samogłoska nieniska i niewysoka, historycznie krótka, wymawiana jak pol. [e], np.: *esm* ‘imię’; *term* ‘semestr’; *be* ‘do’; *ešq* ‘miłość’.

[i] = samogłoska wysoka, historycznie długa, wymawiana jak pol. [i], np.: *in* ‘ten, ta, to’; *nim* ‘połowa’; *sim* ‘druć, kabel, przewód’; *bini* ‘nos’.

⁹ W oznaczeniach samogłosek historycznie długich pominięto znak długości (˘), ponieważ kategoria iloczasiu przeszła w barwę samogłosek, tworząc pary: [a] :: [â], [e] :: [i], [o] :: [u]. Celowo zastąpiono znak <â> znakiem <â> [por. Pisowicz, Fraçon 1995: 12], by podkreślić nie historyczną długość, lecz inną barwę tej samogłoski.

¹⁰ Przesunięcie artykulacji z [a] do [e] nie zaszło w dialektach, którymi mówi się na wschodzie Iranu (w Chorasanie), a także w dari – afgańskiej odmianie perszczyzny.

b) tylny:

[â] = samogłoska niska, historycznie długa, wymawiana bardziej z tyłu niż pol. [a], np.: *ân* ‘tamten, tamta, tamto’; *bâm* ‘dach’; *dâr* ‘szubienica’; *mâ* ‘my’.

[o] = samogłoska nieniska i niewysoka, historycznie krótka, zamknięta, w przeciwieństwie do pol. otwartego [ɔ], np.: *omr* ‘życie’; *dom* ‘ogon’; *metro* ‘metro’; *râdyo* ‘radio’.

[u] = samogłoska wysoka, historycznie długa, wymawiana jak pol. [u], np.: *u* ‘on, ona, ono’; *tup* ‘piłka’; *mum* ‘wosk’; *bu* ‘zapach’.

3.1. Początek wyrazu

Znakiem wskazującym na obecność samogłoski na początku wyrazu jest *alef* – grafem wyjątkowy w piśmie persko-arabskim, ponieważ częściowo niesamodzielny. Na początku nie ma żadnej wartości fonetycznej, gdyż wskazuje tylko na obecność nagłosu samogłoskowego, nie określając jednak jego barwy¹¹. Barwę zaś rozpoznajemy po dodatkowych, fakultatywnych w zapisie znakach wokalizacyjnych¹² (*zabar*; *piš*, *zir*) w przypadku samogłosek historycznie krótkich, lub obligatoryjnych znakach spółgłoskowych (*alef*, *vâv*, *ye*), gdy chodzi o samogłoski historycznie długie.

Drugim znakiem wskazującym na obecność nagłosu samogłoskowego (i to tylko w niektórych zapożyczeniach arabskich) jest *eyn* – znak, który w piśmie perskim w śród- i wygłosie oznacza zwarcie krtaniowe. *Eyn* na początku wyrazu pełni taką samą funkcję jak *alef*, tzn. wskazuje na samogłoskę, nie precyzując jej barwy. Podobnie jak w przypadku *alefu*, barwę samogłoski rozpoznajemy po dodatkowych znakach wokalizacyjnych (*zabar*; *piš*, *zir*), lub spółgłoskowych (*alef*, *vâv*, *ye*).

Na początku wyrazu samogłoski historycznie krótkie zaznaczamy w następujący sposób:

¹¹ Zgodnie z regułami pisowni arabskiej, *alef* na początku wyrazu jest podpórką dla *hamzy*. W pisowni perskiej nie obowiązuje jednak ta zasada.

¹² Perskim terminem *harekat* حرکت ‘ruch’ oznacza się tylko samogłoskowe znaki wokalizacyjne: *zabar*, *piš* i *zir*. Używa się ich m.in. dla celów dydaktycznych lub w wypadku zapisu zapożyczeń albo nazw własnych, których wymowa może być czytelnikowi nieznaną.

3.1.1. Nad *alefem* stawia się *zabar* زَبَر (ar. *fathe* فَتْحَه) na oznaczenie [a], np.:

أَز	أَبْر	أَسْت	أَسْب
<i>az</i> ‘z, od’	<i>abr</i> ‘chmura’	<i>ast</i> ‘jest’	<i>asb</i> ‘koń’

W rzadkich wyrazach pochodzenia arabskiego *zabar* piszemy nad *eynem*, np.:

عَمَل	عَصْر	عَدَد	عَرَب
<i>amal</i> ‘postępowanie, działanie’	<i>asr</i> ‘wiek, epoka, południe’	<i>adad</i> ‘liczba’	<i>arab</i> ‘Arab’

Homofony:

أَلَم	عَلَم	أَمَل	عَمَل
<i>alam</i> ‘ból, smutek’	<i>alam</i> ‘sztandar, flaga, bandera’	<i>amal</i> ‘życzenie, nadzieja, marzenie’	<i>amal</i> ‘akt, czyn, akcja, produkcja’

3.1.2. Nad *alefem* stawia się *piš* پِش (ar. *zamme* ضَمَهُ / *zamm* ضَم) na oznaczenie [o], np.:

أُصُول	أُخْدُود	أُجَاق	أُرْدَك
<i>osul</i> ‘zasady’	<i>oxdud</i> (arch.) ‘głęboka kałuża’	<i>oğâq</i> ‘piec, piecyk’	<i>ordak</i> ‘kaczka’

W rzadkich wyrazach pochodzenia arabskiego *piš* notuje się nad znakiem *eyn*, np.:

عُمْدَه	عُقَاب	عُنْوَان	عُضْو
<i>omde</i> ‘główny’	<i>oqâb</i> ‘orzel’	<i>onvân</i> ‘tytuł’	<i>ozv</i> ‘członek (np. zarządu)’

3.1.3. Pod *alefem* stawia się *zir* زیر (ar. *kesre* كسره) . na oznaczenia [e], np.:

إِطْلَاع	إِمضَا	إِسْم	إِمْتِحَان
<i>ettelâ</i> ‘wiadomość, informacja’	<i>emzâ</i> ‘podpis’	<i>esm</i> ‘imię, nazwa’	<i>emtehân</i> ‘egzamin’

W rzadkich wyrazach pochodzenia arabskiego *zir* notuje się nad znakiem *eyn*, np.:

عِلْم	عِمَارَات	عِبَادَات	عِشْق
<i>elm</i> ‘nauka’	<i>emârat</i> ‘budynek’	<i>ebâdat</i> ‘kult, nabożeństwo’	<i>eşq</i> ‘miłość’

Homofony: إِمَارَات *emârat* ‘emirat, księstwo, władza’ :: عِمَارَات *emârat* ‘budynek’

Do zapisu samogłosek historycznie długich na początku wyrazu stosuje się odpowiednie znaki spółgłoskowe.

3.1.4. *Alef* pisany nad *alefem* w postaci poziomej *madde* ّ lub w niektórych arabizmach po znaku *eyn* عا oznacza, że wyraz zaczyna się od samogłoski [â], np.:

أَتَش	أَرْد	أَب	أَنْ
<i>âtes</i> ‘ogień’	<i>ârd</i> ‘mąka’	<i>âb</i> ‘woda’	<i>ân</i> ‘tamten’

عَاقِل	عَالِي	عَادِل	عَادَت
<i>âqel</i> ‘mądry, inteligentny’	<i>âli</i> ‘wyższy, święty, doskonały’	<i>âdel</i> ‘sprawiedliwy’	<i>âdat</i> ‘przyzwyczajenie, uzależnienie’

Homofony:

أَج	عَاج	أَجَل	عَاجِل
<i>âġ</i> ‘zęby pilnika, bieżnik opony’	<i>âġ</i> ‘kość słoniowa’	<i>âġel</i> ‘odnoszący się do przyszłości, przyszły’	<i>âġel</i> ‘odnoszący się do teraźniejszości, obecny’

3.1.5. *Vāv* pisany po *alefie* او, lub w nielicznych arabizmach po znaku *eyn* عو oznacza, że wyraz zaczyna się od samogłoski [u], np.:

عود	عور	اوت	او
<i>ud</i> ‘żywica drzewa aloesowego’	<i>ur</i> ‘nagi’	<i>ut</i> ‘sierpień’	<i>u</i> ‘on, ona, ono’

Tylko w kilku pożyczkach reprezentuje samogłoskę [o], np.: اولتيماتوم *oltimâtom* (← fr. *ultimatum*) ‘ultimatum’, عود *od / oud* (← ar. *aud*) ‘powrót do poprzedniego stanu, nawrót (choroby)’. Poza tym służy również do oznaczania dyftongu [ou] w nagłosie, np.:

عون	عورات	اوضاع	اوراق
<i>oun</i> (arch.) ‘pomoc’	<i>ourât</i> (arch.) ‘kobiety’	<i>ouzâ</i> ‘warunki, okoliczności, sytuacje’	<i>ourâq</i> ‘papiery, kartki, [arkusze] papieru’

3.1.6. *Ye* pisany po *alefie* اِي, lub *eynie* عِي oznacza, że wyraz zaczyna się od samogłoski [i], np.:

ایشان	ایستگاه	ایران	این
<i>išân</i> ‘oni, one’	<i>istgâh</i> ‘przystanek, stacja, dworzec’	<i>irân</i> ‘Iran’	<i>in</i> ‘ten’

عیسی	عین	عیدان	عیسوی
<i>isâ</i> ‘Jezus’	<i>in</i> (arch.) ‘kobiety, które mają duże i ładne oczy’	<i>idân</i> ‘gałązki roślin, gałęzie drzew’	<i>isavi</i> ‘chrześcijanin’

lub dyftongu [ey], np.:

عینک	عیب	ایما	ایضاح
<i>eynak</i> ‘okulary’	<i>eyb</i> ‘szkoda’	<i>eymâ</i> ‘wskazówka, znak, rada’	<i>eyzâh</i> ‘wyjaśnienie, opis’

3.2. Środek wyrazu

W środku wyrazu samogłoski historycznie krótkie są notowane za pomocą znaków wokalizacyjnych: *zabar*, *zir*, *piš*, które wspierają się na poszczególnych znakach spółgłoskowych.

3.2.1. *Zabar* na oznaczenie [a], np.:

سَر	بَر	نَم	سَگ
<i>sar</i> ‘głowa’	<i>bar</i> ‘na’	<i>nam</i> ‘mokry’	<i>sag</i> ‘pies’

3.2.2. *Piš* na oznaczenie [o], np.:

بُت	پُست	پُل	گُل
<i>bot</i> ‘bożek, idol’	<i>post</i> ‘poczta’	<i>pol</i> ‘most’	<i>gol</i> ‘kwiat, róża’

W zapożyczeniach z języków europejskich samogłoska historycznie krótka [o] bywa zapisywana także za pomocą grafemu *vâv*, np.: اتوبوس *otobus* (← fr. *autobus*) ‘autobus’ (zob. 14. Zapożyczenia z języków europejskich); inne przykłady:

نویز	نول	جوک	کوپن
<i>noyz</i> ‘szum, zakłócenia w eterze’ ← (ang.) <i>noise</i>	<i>nol</i> ‘przewód o zerowym napięciu ≠ faza’ ← (fr.) <i>null</i>	<i>ġok</i> ‘kawał’ ← (ang.) <i>joke</i>	<i>kopon / kopen</i> ‘kupon’ ← (fr.) <i>coupon</i>

Uwaga: خُرد *xord* ‘mały’ :: خورد *xord* ‘zjadł’ – pisownia historyczna; zob. też 7.2. Sekwencja graficzna <xv->; آخور = آخر *âxor* ‘żłób’.

3.2.3. *Zir* na oznaczenie [e], np.:

سِر	تِرِم	کِرِم	مِه
<i>serr</i> ‘tajemnica’	<i>term</i> ‘semestr’	<i>kerm</i> ‘robak’	<i>meh</i> ‘mgła’

Samogłoski historycznie długie są notowane za pomocą wymienionych wcześniej znaków spółgłoskowych.

3.2.4. *Alef* ا / آ na oznaczenie [â], np.:

تار	کار	بار	مار
<i>târ</i> ‘nić’	<i>kâr</i> ‘praca, sprawa’	<i>bâr</i> ‘ciężar’	<i>mâr</i> ‘wąż’

3.2.5. *Vâv* و / و na oznaczenie [u], np.:

دود	موم	موش	بودم
<i>dud</i> ‘dym’	<i>mum</i> ‘wosk’	<i>muš</i> ‘mysz’	<i>budam</i> ‘byłem’

oraz dyftongu [ou], np.:

فوت	نوبت	موضوع	دور
<i>fout</i> ‘śmierć, zgon’	<i>noubat</i> ‘kolejność’	<i>mouzu</i> ‘temat, zagadnienie’	<i>dour</i> ‘okrągły’

3.2.6. *Ye* ی / ی na oznaczenie [i], np.:

میخ	سیم	فیلم	بیل
<i>mîx</i> ‘gwóźdź’	<i>sîm</i> ‘druz, przewód’	<i>film</i> ‘film’	<i>bil</i> ‘łopata’

oraz dyftongu [ye], np.:

سیل	سیر	پیکر	میدان
<i>seyl</i> ‘powódź’	<i>seyr</i> ‘podróż, wyprawa’	<i>peykar</i> ‘strzała’	<i>meydân</i> ‘plac, rondo’

3.3. Koniec wyrazu

Na końcu wyrazu samogłoski historycznie krótkie są notowane za pomocą następujących znaków spółgłoskowych:

3.3.1. *Hâ-ye havvaz* و / ۴ na oznaczenie [a] oraz [e], np.:

خانه	به	لاله	لوله
<i>xâne</i> ‘dom’	<i>be</i> ‘do’	<i>lâle</i> ‘tulipan’	<i>lule</i> ‘rura’

3.3.2. *Vâv* و / و na oznaczenie [o], przy czym należy zaznaczyć, że wygłos samogłoskowy [o] pojawia się w perszczyźnie bardzo rzadko, np.: تو to ‘ty’, دو *do* ‘2’, czy w رادیو *râdyo* ‘radio’.

Samogłoski historycznie długie zapisywane są zaś za pomocą tych samych znaków, które stosuje się na początku i w środku wyrazu, tzn.:

3.3.3. *Alef* ا / ۱ na oznaczenie [â], np.:

سرما	پا	پیدا	با
<i>sarmâ</i> ‘zimno’	<i>pâ</i> ‘noga’	<i>peydâ</i> ‘widoczny’	<i>bâ</i> ‘z’

3.3.4. *Vâv* و / و na oznaczenie [u], np.:

پتو	سو	دانشجو	بو
<i>patu</i> ‘koc’	<i>su</i> ‘kierunek’	<i>dânešġu</i> ‘student’	<i>bu</i> ‘zapach’

oraz dyftongu [ou], np.:

برو!	بشو!	دو	نو
<i>borou</i> ‘idź, jedź!’	<i>bešou / bošou</i> ‘zostań, stań się!’	<i>dou</i> ‘bieg’	<i>nou</i> ‘nowy’

3.3.5. *Ye* ی / ی na oznaczenie [i], np.:

ایرانی	سی	سینی	بینی
<i>irâni</i> ‘Irańczyk’	<i>si</i> ‘30’	<i>sini</i> ‘taca’	<i>bini</i> ‘nos’

oraz dyftongu [ey], np.:

هی	وی	نی	می
<i>hey</i> 'wciąż, stale'	<i>vey</i> 'on'	<i>ney</i> 'trzcina'	<i>mey</i> 'wino'

3.4. Oznaczanie samogłosek historycznie krótkich – podsumowanie

a) samogłoska [a]:

koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu	
<i>hâ-ye havvaz</i>	<i>zabar</i>	<i>eyn + zabar</i>	<i>alef + zabar</i>
نه <i>na</i> 'nie'	سگ <i>sag</i> 'pies'	عرب <i>arab</i> 'Arab'	آست <i>ast</i> 'jest'

b) samogłoska [o]:

koniec wyrazu	środek wyrazu		początek wyrazu	
<i>vâv</i>	<i>vâv</i> ¹³	<i>piš</i>	<i>eyn + piš</i>	<i>alef + piš</i>
رادیو <i>râdyo</i> 'radio'	اتوبوس <i>otobus</i> 'autobus'	کُت <i>kot</i> 'marynarka'	عُمر <i>omr</i> 'życie'	أفق <i>ofoq</i> 'horyzont'

c) samogłoska [e]:

koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu	
<i>hâ-ye havvaz</i>	<i>zir</i>	<i>eyn + zir</i>	<i>alef + zir</i>
میوه <i>mive</i> 'owoc'	پلاژ <i>pelâž</i> 'plaża'	علم <i>elm</i> 'nauka'	اکران <i>ekrân</i> 'ekran'

¹³ Tylko w zapożyczeniach.

3.5. Oznaczanie samogłosek historycznie długich – podsumowanie

a) samogłoska [â]:

koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu	
<i>alef</i>	<i>alef</i>	<i>eyn + alef</i>	<i>alef + madde</i>
گرما <i>garmâ</i> ‘ciepło’	تار <i>târ</i> ‘nić’	عادل <i>âdel</i> ‘sprawiedliwy’	آب <i>âb</i> ‘woda’

b) samogłoska [u]:

koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu	
<i>vâv</i>	<i>vâv</i>	<i>eyn + vâv</i>	<i>alef + vâv</i>
مو <i>mu</i> ‘włos, włosy’	چوب <i>čub</i> ‘drewno’	عود <i>ud</i> ‘rodzaj instrumentu muzycznego’	اوت <i>ut</i> ‘sierpień’

c) samogłoska [i]:

koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu	
<i>ye</i>	<i>ye</i>	<i>eyn + ye</i>	<i>alef + ye</i>
کمی <i>kami</i> ‘mało’	ببین! <i>bebin</i> ‘zobacz!’	عیسی <i>isâ</i> ‘Jezus’	اینجا <i>ingâ</i> ‘tutaj’

3.6. Oznaczanie dyftongów – podsumowanie

a) dyftong [ou]:

koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu	
<i>vâv</i>	<i>vâv</i>	<i>eyn + vâv</i>	<i>alef + vâv</i>
نو <i>nou</i> ‘nowy’	فوت <i>fout</i> ‘śmierć, zgon’	عود <i>oud</i> ‘powrót, nawrót choroby’	اوقات <i>ouqât</i> ‘czasy’

b) dyftong [ey]:

koniec wyrazu	środek wyrazu	początek wyrazu	
<i>ye</i>	<i>ye</i>	<i>eyn + ye</i>	<i>alef + ye</i>
نى <i>ney</i> 'trzcina'	پيكر <i>peykar</i> 'strzala'	عيد <i>eyd</i> 'święto'	ايضاح <i>eyzâh</i> 'wyjaśnienie, opis'

4. Pozostałe znaki wokalizacyjne

W ortografii perskiej występują także trzy dodatkowe, nie zawsze notowane znaki wokalizacyjne.

4.1. *Sokun*

Sokun سُكُونٌ zapisywany nad znakiem oznacza brak samogłoski po tym znaku, np.:

إِسْلَامٌ	بَانْكٌ	صَبْرٌ	بَبْرٌ
<i>eslâm</i> ‘islam’	<i>bânk</i> ‘bank’	<i>sabr</i> ‘opanowanie, cierpliwość’	<i>babr</i> ‘tygrys’

4.2. *Tašdid*

Tašdid تَشْدِيدٌ zapisywany nad znakiem oznacza podwojenie tego grafemu, np.:

جَزَابٌ	نَقَّاشٌ	بَرَّاقٌ	سَدٌّ
<i>ğazzâb</i> ‘przyciągający’	<i>naqqâš</i> ‘malarz’	<i>barrâq</i> ‘błyszczący’	<i>sadd</i> ‘tama’

4.2.1. *Tašdid* nie jest notowany na granicy morfemu, jeśli podwojenie spółgłoski to wynik złożenia, np.: گردندان *gerd-dandân*, a nie گردندان ‘chciwy, zachłanny’, lub بررسی *bar-resi*, a nie برسی ‘analiza, analizowanie, egzaminowanie, omawianie (czegoś)’.

4.2.2. *Zabar* oraz *piš* są zapisywane nad *tašdidem* ّ, a *zir* można postawić pod znakiem spółgłoskowym ّ, lub bezpośrednio pod *tašdidem* ّ, np.:

تَشْبُوتٌ	اِتِّهَامٌ / اِتِّهَامٌ	حُجَّتٌ
<i>tašabbos</i> ‘przywiązywanie się do czegoś / kogoś’	<i>ettehâm</i> ‘oskarżenie’	<i>hoğğat</i> ‘argument, dowód’

4.2.3. Notowanie znaku *tašdid* nie jest obowiązkowe, więc pojawia się on zazwyczaj, aby uniknąć ewentualnego nieporozumienia, np.:

مُعَيِّن	مُعِين	كُرّه	كَرّه	بَنَّا	بِنَا
<i>mo'ayyen</i> 'zdefiniowany, znany, wyszczególniony, określony'	<i>mo'in</i> 'pomocnik, asystent, ktoś, kto pomaga'	<i>korre</i> 'sfera, glob, planeta, kula'	<i>kare</i> 'masło'	<i>bannâ</i> 'budowlaniec'	<i>benâ</i> 'budynek, konstrukcja, struktura'

4.3. *Tanvin*

Tanvin تنوين [-an] jest zawsze zapisywany nad *alefem* أ na końcu wyrazu. Choć w ortografii arabskiej wskazuje na 3. przypadek, to w perszczyźnie pojawia się w arabskich rzeczownikach, które są używane w znaczeniu przysłówkowym, np.:

طَبِيعَتَاهُ	دَائِمًا	أَبَدًا	وَأَقْعَاهُ
<i>tabi'atan</i> 'naturalnie'	<i>dâ'eman</i> 'wciąż, ciągle'	<i>abadan</i> 'na zawsze, do końca świata'	<i>vâqe'an</i> 'naprawdę'

Jeśli na końcu rzeczownika występuje znak *hamze* (zob. 6. Znaki niesamodzielne – *hamze* i *alef-e kutâh*), wówczas dopisując *alef* z *tanvinem*, znak *hamze* piszemy nad *ye*, np.:

أَسْتِثْنَاءُ	أَبْتَدَاءُ	جُزْءُ
<i>estesnâ</i> 'wyjątek'	<i>ebtedâ</i> 'początek'	<i>ğoz</i> 'część'
↓	↓	↓
أَسْتِثْنَاءُ	أَبْتَدَاءُ	جُزْءُ
<i>estesnâ'an</i> 'wyjątkowo, jako wyjątek'	<i>ebtedâ'an</i> 'początkowo'	<i>ğoz'an</i> 'częściowo'

5. Inne znaki

W perszczyźnie można natrafić także na trzy rzadko stosowane znaki, które w ortografii arabskiej służą do notowania końcówek fleksyjnych¹⁴. W perszczyźnie pojawiają się one w kilku arabskich wyrazach lub związkach frazeologicznych, które współcześnie należą do języka specjalistycznego, religijnego lub wyszły z użycia, stając się archaizmami.

5.1. *Tanvin-e raf'*, *tanvin-e ġorr*

Tanvin-e raf' تنوين رفع [-on] – końcówka 1. przypadku w języku arabskim, oraz *tanvin-e ġorr* تنوين جر [-en] – końcówka 2. przypadku, są stawiane odpowiednio nad oraz pod znakiem (por. 4.3. *Tanvin*), np.:

a) <i>tanvin-e raf'</i>		b) <i>tanvin-e ġorr</i>	
مختلف فيه	منقول عنه	ابا عن جد	بعبارةٍ آخره
<i>moxtalef-on- 'fih</i> (arch.) 'to, co poróżnia dwie lub kilka osób; przedmiot różnicy zdań'	<i>manqul-on- 'anh</i> (arch.) 'to, co powiedziano o czymś / kimś'	<i>aban-an-ġadd-en</i> (arch.) 'z pokolenia na pokolenie, z ojca na syna'	<i>be 'ebârat-en-oxre</i> (arch.) 'szybko, żwawo, prędko, w pośpiechu'

5.2. *Tâ' marbute*

Tâ' marbute تاء مربوطه nazywane także *tâ'-e arabi* تاء عربي 'arabskie te' ة / ة [-at] to arabska końcówka rzeczowników rodzaju żeńskiego. W perszczyźnie rodzaj gramatyczny nie występuje, a ten znak pojawia się tylko w kilku zapożyczeniach, np.:

¹⁴ Oczywiście zasady obowiązujące w arabszczyźnie nie mają zastosowania w języku perskim.

دايرة البروج	دايرة المعارف	مشكوة	صلوة
<i>dâyerat-ol-boruğ</i> 'pozorny ruch Słońca po niebie w ciągu jednego roku'	<i>dâyerat-ol-ma'âref</i> 'encyklopedia'	<i>meškât</i> (arch.) 'miejsce, na którym stawia się lub wiesza lampę'	<i>salât</i> (arch.) 'modlitwa'
zapis uwspółcześniony ¹⁵			
		مشكوات / (arch.) مشكوت	صلات

5.2.1. Najczęściej dochodzi do zmiany ortografii arabizmów zakończonych na [-at]. W miejsce *tâ' marbuta* pojawia się *te*, np.:

نظارت	ساعت	جهت	رحمت
<i>nezârat</i> 'opieka, kontrola'	<i>sâ'at</i> 'godzina, zegar'	<i>ğahat</i> 'powód, przyczyna'	<i>rahmat</i> 'miłosierdzie'

5.2.2. Czasami [-at] przechodzi w [-e]¹⁶, np.:

مراقبه / مراقبت	كلمه	جمله	علاقه
<i>morâqebat / morâqebe</i> 'opiekowanie się, sparwowanie nadzoru'	<i>kalame</i> 'wyraz'	<i>ğomle</i> 'zdanie'	<i>alâqe</i> 'zainteresowanie, hobby'

¹⁵ Oba archaizmy występują we współczesnej grafii, odpowiednio *صلات* oraz *مشكوات*. Skąd samogłoska [â], skoro pierwotnie w zapisie arabskim występuje grafem *vâv*? Znak *vâv* jest w tym miejscu podpórką dla innego znaku wokalizacyjnego – *alef-e kutâh* (zob. 6. Znaki samodzielne *hamze* i *alef-e kutâh*), który służy do oznaczania [â]. Jeśli jednak do tego typu wyrazów dołącza się perski wykładnik nieokreśloności *-i*, wówczas obowiązkowo należy zmienić zapis <-vâv-tâ' marbuta> na <alef-te-ye>: *صلوة* → *صلاتي*.

¹⁶ Spółgłoska [t] pojawia się w liczbie mnogiej powyższych rzeczowników, ponieważ tworzy się ją wg arabskiego wzoru [-Cat] / [-Ce] > [-Cât], gdzie [-Ce] < [-Cat], np.: *kalame* > *kalamât*.

6. Znaki niesamodzielne – *hamze* i *alef-e kutâh*

6.1. *Hamze*

Znak *hamze* همزه ء służy do oznaczenia zwarcia krtaniowego [ʔ], a zatem w ortografii perskiej pełni taką samą funkcję jak *eyn* ع; por. (arch.) *ma'unat* مئونت ‘wydatek, wysiłek, przedmioty potrzebne do życia’ :: (arch.) *ma'unat* معونت ‘pomoc’ lub *ta'allom* تألم ‘smutek, ból, cierpienie’ :: *ta'allom* تعلم ‘uczenie się, poznawanie’. Jest to jednak grafem niesamodzielny, wymagający podpórki (*korsi-ye hamze* کرسی همزه ‘podpórka *hamze*’) w postaci: *alefu* أ, *vâvu* و lub *ye* ی – *ye* bez kropek (!). Czasami *hamze* występuje samodzielnie na końcu wyrazu na lini tekstu. Znak ten jest zawsze zapisywany, jeśli jego podpórką jest *ye*, w pozostałych przypadkach z reguły się go pomija.

6.1.1. Znak *hamze* wsparty na *alefie* أ / إ, np.:

مسأله	هیأت	رای	رأس
<i>mas'ale</i> ‘kwestia, problem’	<i>hey'at</i> ‘delegacja’	<i>ra'y</i> ‘głos (wyborczy)’	<i>ra's</i> ‘głowa’

6.1.2. Znak *hamze* wsparty na znaku *vâv* و / و, np.:

رؤیت	مسؤول	رؤیا	سؤال
<i>ro'yat</i> ‘wizja’	<i>mas'ul</i> ‘osoba odpowiedzialna za coś, nadzorca’	<i>ro'yâ</i> ‘sen, marzenie senne’	<i>so'al</i> ‘pytanie’

6.1.3. Znak *hamze* wsparty na grafem *ye* (bez kropek) ی / ی, np.:

مطمئن	جزئی	پائیز	پائین
<i>motma'en</i> ‘pewny (czegoś)’	<i>ğoz'i</i> ‘mały, drobny’	<i>pâ'iz</i> ‘jesień’	<i>pâ'in</i> ‘dół, spód, w dół, w dole’

Uwaga: w rodzimych perskich słowach w miejsce zwarcia krtaniowego [-'] może się pojawić glajd [-y-], co oczywiście znajduje odzwierciedlenie w zapisie, np.: پائیز *pâ'iz* 'jesień' → پاییز *pâyiz*.

6.1.4. Znak *hamze* stojący samodzielnie na końcu wyrazu ء, np.:

ابتداء / ابتداء	سوء / سوء	جزء / جزء	شیء / شیء
<i>ebtedâ</i> 'początek'	<i>su</i> 'zło'	<i>ğoz</i> 'część'	<i>šey</i> 'rzecz, przedmiot'
zapis bez <i>hamze</i> identyczny z wyrazami:	سو	جز	شی
	<i>su</i> 'kierunek'	<i>ğoz</i> 'oprócz'	<i>šey</i> (pot.) 'drobne monety'

6.1.5. Daje się zauważyć tendencję do zmiany zapisu najczęściej stosowanych arabizmów wg wzoru: *hamze* nad *alefem* أ / *vâvem* و → *hamze* nad *ye* ی, np.:

مسألة	هیأت	مسؤول
<i>mas'ale</i> 'kwestia, problem'	<i>hey'at</i> 'delegacja'	<i>mas'ul</i> 'osoba odpowiedzialna za coś, nadzorca'
↓	↓	↓
مسئله	هیئت	مسئول

6.1.6. Jeśli w zapożyczeniach z języka europejskiego pojawia się hiatus – bezpośrednie sąsiedztwo dwóch samogłosek wewnątrz wyrazu, to jest ono zawsze zapisywane jako znak *hamze* oparty na *ye* ی, (zob. też 7.3. *Alef* z *madde*) np.:

كاکائو	ویدئو	نئون	سوئد
<i>kâkâ'o</i> 'kakao'	<i>vide'o</i> 'wideo'	<i>ne'on</i> 'neon'	<i>so'ed</i> 'Szwecja'

6.1.7. W kilku zapożyczeniach z języka francuskiego (oraz z tureckiego) stosuje się znak *hamze* oparty na *ye* ی, aby zaznaczyć na początku wyrazu obecność samogłoski [i], np.:

galicyzm		turkizm	
هيدروژن	ئيدر	ئيل	ئيلان ئيل
<i>idrožen</i> 'wodór'	<i>idr</i> 'stulbia'	<i>il</i> 'rok'	<i>ilân il</i> '6. rok w dwunastoletnim kalendarru tureckim'
lub			
هيدروژن	هيدر	بيل / ايل	بيلان بيل
<i>hidrožen</i>	<i>hidr</i>	<i>il / yil</i>	<i>yilân yil</i>

6.2. Alef-e kutâh

Status ortograficzny znaku *alef-e kutâh* الف کوتاه 'krótki *alef*'¹ jest problematyczny. Z jednej bowiem strony pojawia się on czasami w środku wyrazu bez żadnej podpórki, np. اسمعيل *esmâ'il* 'Ismail' (por. sperszczony zapis اسماعيل), a czasami z podpórką w postaci znaku *vâv*, np.: مشكوة oraz صلوة (por. sperszczony zapis مشكات oraz مشكات). Na końcu wyrazu jest stawiany nad znakiem *ye*, który w arabskiej nomenklaturze gramatycznej nazywa się *alif maqşura*. W ostatnim przypadku spotyka się także zapis sperszczony, tzn. pełny *alef* w miejsce *alefu* skróconego; np.:

كبرى	عيسى	مصطفى	حتى
<i>kobrâ</i> 'duży, ogromny; Kobra (imię żeńskie)'	<i>isâ</i> 'Jezus'	<i>mostafâ</i> 'Mustafa'	<i>hattâ</i> 'nawet'
lub			lub
كبرا			حتا

7. Dwuznaki

Osobliwością ortografii perskiej są cztery połączenia dwóch znaków, których realizacja fonetyczna wymaga osobnego omówienia.

7.1. Sekwencja graficzna <-nb->

Sekwencja graficzna <-nb-> نـب jest zawsze wymawiana jak [-mb-], np.:

	پنبه	تنبل	شنبه	گنبد
zapis	<panbe>	<tanbal>	<šanbe>	<gonbad>
wymowa	<i>pambe</i> ‘bawełna’	<i>tambal</i> ‘leniwy’	<i>šanbe</i> ‘sobota’	<i>gombad</i> ‘kopuła’

Uwaga: w zapożyczeniach z języków europejskich stosuje się zapis zgodny z wymową, np.: تمر *tambr* (← fr. *timbre*) ‘znaczek pocztowy’, سپتامبر *septâmbir* (← fr. *septembre*) ‘wrzesień’.

7.2. Sekwencja graficzna <xv->

Sekwencja graficzna <xv-> خـ (najczęściej w formie خـا <xv-alef->) na początku wyrazu¹⁷ jest realizowana jak [x-] ([xâ-]); występuje tu bowiem nieartykułowany współcześnie znak *vâv-e ma'dule* او معدوله ‘niemy *vâv*’, np.:

	خواهر	خواب	خواندن	خویش
zapis	<xvâhar>	<xvâb>	<xvândan>	<xviš>
wymowa	<i>xâhar</i> ‘siostra’	<i>xâb</i> ‘sen’	<i>xândan</i> ‘czytać’	<i>xiš</i> ‘swój’

¹⁷ W przypadku osobowych form czasownika także w środku, np. می خواند *mi-xân-ad* <mi-xvân-ad> ‘czyta’.

7.3. Sekwencja graficzna <-’â->

Na początku wyrazu *alef* z *madde* آ̄ służy do oznaczania długiej samogłoski historycznej [â], lecz w środku (i na końcu) wyrazu آ̄ / آ̄ oznacza sekwencję dwóch fonemów [-’â-], czyli zwarcia krtaniowego i samogłoski [â], np.:

تأثر	رأليسم	الآن	قرآن
<i>te’âtr</i> ‘teatr’	<i>re’âlism</i> ‘realizm’	<i>al’ân</i> ‘teraz’	<i>qor’ân</i> ‘Koran’
lub			
تئاتر	رناليسم	W przypadku zapożyczeń z języka europejskiego możliwy jest także zapis z <i>hamze</i> nad <i>ye</i> .	
<i>te’âtr</i> ← fr. <i>théâtre</i>	<i>re’âlism</i> ← fr. <i>réalisme</i>		

Uwaga: (arch.) *ma’âser* مآثر ‘pożyteczne wytwory człowieka’ :: *mo’âser* معاصر ‘współczesny’.

7.4. Sekwencja graficzna <-vv->

Sekwencja graficzna dwóch znaków *vâv* وو jest czytana jak [-vu-], np.:

داوود	كيكاووس	لهاوور	طاووس
<i>dâvud</i> ‘Dawid’	<i>keykâvus</i> ‘Kejkawus’	<i>lahâvur</i> ‘Lahor’	<i>tâvus</i> ‘paw’

7.4.1. Chociaż wg *Dastur-e xatt-e fârsi* [1382hš: 37] istnieją tylko dwa wyjątki od tej reguły:

داود	كاوس
<i>dâvd</i> / <i>dâvud</i> ‘Dawid’ – imię w tej formie zostało zaadaptowane z zapisu koranicznego	<i>kâvus</i> ‘Kawus (bohater Księgi Królewskiej)’

to w słownikach można spotkać dwojaki zapis imienia Dawid داود / داوود oraz pochodzącego od niego rzeczownika *gol-e dâvudi* ‘chryzantema’ گل داوودی / داوودی.

7.4.2. We współczesnych zapożyczeniach z języków europejskich sekwencja graficzna <-vv-> oznacza także sekwencję fonetyczną [-ov-], np.: *novel* نوول (← fr. *nouvelle*) ‘nowela’, lub [-uv-], np.: *muvmân* موومان (← fr. *mouvement*) ‘część utworu muzycznego, np. symfonii lub sonaty’.

8. Pisownia rozłączna i łączna

W perszczyźnie stosuje się dwojaki, rozłączny lub łączny zapis złożeń i zestawień, czy też poszczególnych prefiksów i sufiksów gramatycznych. W przeciwieństwie do języka polskiego, perskie zasady ortograficzne są jednak mniej restrykcyjne w tym zakresie i dopuszczając pewną swobodę, w wielu przypadkach (np. sufiksów liczby mnogiej) akceptują obie formy zapisu. Właściwie należy mówić nie tyle o zasadach, ile o tendencjach w zapisie. Ważną rolę odgrywa tu bowiem zarówno tradycja, jak i przyzwyczajenie do konkretnej formy, w mniejszym zaś stopniu wytyczne Akademii Języka Perskiego.

Poniżej zostały zebrane i omówione tendencje dotyczące pisowni rozłącznej i łącznej na podstawie materiału zamieszczonego w *Dastur-e xatt-e fârsi* [1381hš]. Ponieważ jednak nie zawsze pokrywają się one z codzienną praktyką, zaprezentowany materiał został skonsultowany ze słownikami: Soxan [1382hš], Āryân-pur Kâšâni [1382hš] oraz Rubinčik [1983].

Znak - (łącznik) służy do zaznaczenia granicy morfologicznej w derywatach i kompozycjach, liczbie mnogiej, koniugacji czasowników itp.

8.1. Zapis rozłączny

Obecnie pisownia rozłączna obowiązuje w przypadkach zapisu:

8.1.1. Partykuły wołacza (*harf-e nedâ* حرف ندا *ey!* (ای)¹⁸, np.:

ای پدر!	ای خدا!	ای بچه!	ای مادر!
<i>ey pedar!</i> ‘ojcze!’	<i>ey xodâ!</i> ‘Boże!’	<i>ey bačče!</i> ‘dziecko!, ej, ty, dzieciaku!’	<i>ey mâdar!</i> ‘matko!’

¹⁸ W perszczyźnie pojawia się także archaiczna już dziś partykuła wołacza – *alef-e nedâ* الف ندا, np.: *pedar-â!* ‘ojcze’, czy *xodâ-y-â!* ‘Boże!’.

8.1.2. Zaimków wskazujących *in* این ‘ten’ oraz *ân* آن ‘tamten’ w złożeńiach, np.:

آن جور	آن طرف	این طور	این قدر
<i>ân-ğur</i> ‘w tamten sposób, tamtego typu’	<i>ân-taraf</i> ‘tamta strona, w tamtą stronę’	<i>in-tour</i> ‘tak, w ten sposób’	<i>in-qadr</i> ‘tyle, tak bardzo’

8.1.2.1. W kilku przypadkach obowiązuje jednak zapis łączny:

وانگهی	آنجا	اینجا	آنها
<i>v-ân-gahi</i> (arch.) ‘poza tym, wówczas’	<i>ân-ğâ</i> ‘tam’	<i>in-ğâ</i> ‘tu, tutaj’	<i>ân-hâ</i> ‘oni, one’
możliwy zapis			
	آن جا	این جا	
	<i>ân-ğâ</i>	<i>in-ğâ</i>	

اینها	اینکه	آنکه	آنچه
<i>in-hâ</i> (pot.) ‘oni, one’	<i>in-ke</i> ‘ten ktoś, kto’	<i>ân-ke</i> ‘tamten ktoś, kto’	<i>ân-če</i> ‘wszystko, co; tamto wszystko, co’
	lub		ale
	این که		این چه
			<i>in-če</i> (arch.) ‘to wszystko, co’

Uwaga: słowniki podają dwojaki zapis powyższych form z wyjątkiem zaimka 3. os. l.mn. *in-hâ* اینها oraz *ân-hâ* آنها.

8.1.3. Zaimków *hamin* همین ‘ten sam’ oraz *hamân* همان ‘tamten sam’ w złożeńiach (por. 8.4.1.3), np.:

همان طور	همین قدر	همان جا	همین جا
<i>hamân-tour</i> ‘w tamten sam sposób, tak jak wcześniej’	<i>hamin-qadr</i> ‘tyle samo co, w takiej samej ilości co, tyle ile’	<i>hamân-ğâ</i> ‘tamto samo miejsce, w tym samym miejscu’	<i>hamin-ğâ</i> ‘to samo miejsce, w tym samym miejscu’

8.1.4. Zaimka nieokreślonego *hič* هیچ ‘nic’ w złożeniach, np.:

هیچ چیز	هیچ یک	هیچ کدام	هیچ کس
<i>hič-čiz</i> ‘nic’ (pot.) <i>hiči</i> هیچی	<i>hič-yek</i> ‘żaden jeden’	<i>hič-kodâm</i> ‘żaden’	<i>hič-kas</i> ‘nikt’

8.1.5. Zaimka pytajnego *če* چه ‘co, jak, jaki, dlaczego’ w złożeniach, np.:

چه چیزی	چه کسی	چه رنگ	چه کار
<i>če-čizi</i> ‘co’	<i>če-kasi</i> ‘kto’	<i>če-rang</i> ‘jakiego koloru’	<i>če-kâr</i> ‘jaka praca, która praca’

Uwaga: w kilku przypadkach obowiązuje także zapis łączny:

چگونه	چقدر	چطور	چسان
<i>če-gune</i> ‘jak, w jaki sposób’	<i>če-qadr</i> ‘ile, jak dużo’	<i>če-tour</i> ‘jak, w jaki sposób’	<i>če-sân</i> ‘jak, w jaki sposób’
lub			
	چه قدر	چه طور	چه سان

8.1.6. Enklitycznej postpozycji dopełnienia bliższego określonego *-râ* را, np.:

مریم را دوست دارم	کتاب را خواندی؟	آن سگ را نمی بینم	این خانه را خریدیم
<i>maryam-râ dust dâram</i> ‘Kocham Marię’	<i>ketâb-râ xândi</i> ‘Prze-czytałeś (tę) książkę?’	<i>ân sag-râ nemi-bi-nam</i> ‘Nie widzę tamtego psa’	<i>in xâne-râ xaridim</i> ‘Kupiliśmy ten dom’

Wyjątek: *ma-râ* مرا ‘mnie’, ponieważ doszło tu do zlania formy *man-râ*. W starszych publikacjach stosowano zapis łączny z zaimkami osobowymi i wskazującymi, np.: *to-râ* ترا ‘ciebie’, *ân-râ* آنرا ‘tamtego, tamtą’ itp.; Nağafi uznaje takie formy ortograficzne za przestarzałe [1370hš: 9].

8.1.7. Zaimka pytajnego *ke* که ‘kto; który’, np.:

چنان که	در صورتی که	ale zawsze łącznie:	بلکه
<i>čenân-ke</i> ‘tak jak’	<i>dar surati-ke</i> ‘w sytuacji gdy’		<i>bal-ke</i> ‘lecz’

8.1.8. Akcentowanej partykuły czasownikowej *mi-* می (w negacji *nemi-* نمی), która wyraża aspekt niedokonaności, długotrwałości czynności i/lub jej powtarzalności, np.:

می گویم	می بینی	می فروخت	نمی رفتید
<i>mi-guyam</i> ‘mówię’	<i>mi-bini</i> ‘widzisz’	<i>mi-foruxt</i> ‘sprzedawał’	<i>nemi-raftid</i> ‘nie chodziliście’

Uwaga: w starszej ortografii prefiks *mi-* می / *nemi-* نمی pisano łącznie, np.:

میروی	میآورد / میآورد	نمیخواهم	میخريد
<i>mi-ravi</i> ‘idziesz’	<i>mi-âvarad</i> ‘przypro-wadza’	<i>nemi-xâham</i> ‘nie chcę’	<i>mi-xarid</i> ‘kupował’

i taka ortografia nie jest błędna, choć współcześnie spotyka się zwykle zapis rozłączny.

8.1.9. Rodzimych sufiksów liczby mnogiej *-hâ* ها, *-ân* ان / ان, np.:

سؤال ها	عکس ها	سگ ها	کتاب ها
<i>so 'âl-hâ</i> ‘pytania’	<i>aks-hâ</i> ‘zdjęcia’	<i>sag-hâ</i> ‘psy’	<i>ketâb-hâ</i> ‘książki’
choć dopuszcza się także zapis łączny:			
سؤالها	عکسها	سگها	کتابها

8.1.9.1. Sufiks *-hâ* ها zapisuje się zawsze osobno, jeśli w wygłosie rzeczownika występuje samogłoska [e], którą notuje się za pomocą znaku *hâ-ye havvaz*, np.:

مقاله ها	میوه ها	نامه ها	خانه ها
<i>maqâle-hâ</i> ‘artykuły’	<i>mive-hâ</i> ‘owoce’	<i>nâme-hâ</i> ‘listy’	<i>xâne-hâ</i> ‘domy’

8.1.9.2. Po samogłosce [i] sufiks *-hâ* ها jest zapisywany razem lub osobno, np.:

لهستانی ها	لهستانیها	بینی ها	بینیها
<i>lahestâni-hâ</i> ‘Polacy’		<i>bini-hâ</i> ‘nosy’	

8.1.9.3. Jeśli w wygłosie występuje jedna z samogłosek szeregu tylnego [â], [u], lub [i], wówczas sufiks *-ân* آن zostaje rozszerzony o glajd [-y-] i ma postać *-yân* یان, np.:

دانیان	دانشجویان	ایرانیان
<i>dânâ-yân</i> ‘znawcy, eksperci’	<i>dânešgu-yân</i> ‘studenci’	<i>irâni-yân</i> ‘Irańczycy’

8.1.9.4. Jeśli w wygłosie występuje samogłoska [e], wówczas w celu uniknięcia rozziwienia sufiks *-ân* ان / ان- zostaje rozszerzony o spółgłoskę [-g-] i ma postać *-gân* گان, np.:

نویسندگان	بینندگان	شنوندگان
<i>nevisande-gân</i> ‘pisarze’	<i>binande-gân</i> ‘telewizjowicze’	<i>šenavande-gân</i> ‘słuchacze’

8.1.10. Sufiksów słowotwórczych i złożzeń, gdy dźwięk wygłosowy pierwszego komponentu i nagłosowy drugiego komponentu lub sufiksu są identyczne – [komponent₁]-C C-[komponent₂/sufiks], np.:

کم مصرف	نظام مند	شب بند	شب بو
<i>kam-masraf</i> ‘ekonomiczny’	<i>nezâm-mand</i> ‘ustalony, uporządkowany’	<i>šab-band</i> ‘rygiel’	<i>šab-bu</i> ‘rodzaj kwiatu wykorzystywanego w ziołolecznictwie’

8.1.11. Przyimków, np.:

به من گفت	روی میز گذاشتم	پیش تو آمدم	بدون شما نمی شود!
<i>be man goft</i> ‘do mnie powiedział, powiedział mi’	<i>ru-ye miz gozâštam</i> ‘położyłem na stole’	<i>piš-e to âmadam</i> ‘przyszedłem / przyjechałem do ciebie’	<i>bedun-e šomâ nem-i-šavad!</i> ‘bez was się nie da!’

Uwaga: w kilku rzadkich przypadkach spotyka się zapis łączny: *be nâm-e xodâ* ‘w imię Boga’, lub *be tehrân* ‘do Teheranu’.

8.2. Zapis łączny

Zapis łączny obowiązuje w przypadku:

8.2.1. Akcentowanej partykuły trybu rozkazującego i trybu przypuszczającego *be-* / *bo-* (jeśli w następnej sylabie występuje [o] lub [ou]) →, np.:

بگو!	بده!	ترجمه بکنیم	سیگار بکشی
<i>be-gu</i> ‘mów!, powiedz!’	<i>be-deh</i> ‘daj!, podaj!’	<i>tağome bo-konim</i> ‘żebyśmy przetłumaczyli’	<i>sigâr be-keši</i> ‘żebyś palił / zapalił papierosa’

8.2.1.1. Jeśli czasownik zaczyna się od samogłoski krótkiej, której obecność sygnalizuje znak *alef*, to łącząc tę partykułę z tym czasownikiem, znak ów zostaje pominięty, a partykuła przybiera formę *biy-*, np.:

انداختن	افتادن	افکندن
<i>andâxtan</i> ‘rzucić’	<i>oftâdan</i> ‘padać, spadać’	<i>afkandan</i> ‘rzucić’
↓	↓	↓
بینداز!	بیفتد	بیفکن!
<i>biy-andâz</i> ‘rzuć!’	<i>biy-oftad</i> ‘żeby spadł’	<i>biy-afkan</i> ‘rzuć!’

8.2.1.2. Jeśli czasownik zaczyna się od samogłoski długiej, to dołączając partykułę *be-*, zachowujemy znak *alef*. Partykuła przed samogłoską [â] otrzymuje rozszerzenie o glajd [-y-] do formy *biy-*, a przed samogłoską [i] nie ulega zmianie fonetycznej, ponieważ między prefiksem a [i] pojawia się rozziw [-²-], np.:

آوردن	ایستادن	آموختن	آمدن
<i>âvordan</i> ‘przynosić’	<i>istâdan</i> ‘stać, zatrzymać się’	<i>âmuxtan</i> ‘uczyć (się)’	<i>âmadan</i> ‘przychodzić, przyjeżdżać’
↓	↓	↓	↓
بیاوریم / بیاوریم	بایستیم	بیاموز / بیاموز!	بیاید / بیاید
<i>biy-âvarim</i> ‘żebyśmy przynieśli’	<i>be'-istim</i> ‘żebyśmy stali / zatrzymali się’	<i>biy-âmuz</i> ‘ucz, nauczaj!’	<i>biy-âyad</i> ‘żeby przyjechał / przyjechał’

8.2.2. Akcentowanej partykuły negacji trybu rozkazującego i trybu przypuszczającego *na-* ن- / *ma-* م- (forma archaiczna, występuje tylko w trybie rozkazującym) – zasady identyczne jak w przypadku partykuły *be-*, tzn.

نگو!	نده!	ترجمه نکنیم	سیگار نکشی
<i>na-gu</i> ‘nie mów!’	<i>na-deh</i> ‘nie dawaj!’	<i>tağome na-konim</i> ‘żebyśmy nie przetłumaczyli’	<i>sigâr na-keši</i> ‘żebyś nie palił / zapalił papierosa’

8.2.2.1. Jeśli czasownik zaczyna się od samogłoski krótkiej, której obecność sygnalizuje znak *alef*, to łącząc tę partykułę z tym czasownikiem, znak ów zostaje pominięty, a partykuła przybiera formę fonetyczną *nay-*, np.:

انداختن	افتادن	افکندن
<i>andâxtan</i> ‘rzucić’	<i>oftâdan</i> ‘padać, spadać’	<i>afkandan</i> ‘rzucić’
↓	↓	↓
نینداز!	نیفتد	نیفکن!
<i>nay-andâz!</i> ‘nie rzucaj!’	<i>nay-oftad</i> ‘żeby nie spadł’	<i>nay-afkan!</i> ‘nie rzucaj!’

8.2.2.2. Jeśli czasownik zaczyna się od samogłoski długiej, to dołączając partykułę *na-* zachowujemy znak *alef*. Partykuła przed samogłoską [â] otrzymuje rozszerzenie o glajd [-y-] do formy *nay-*, a przed samogłoską [i] nie ulega zmianie fonetycznej, ponieważ między prefiksem a [i] pojawia się rozziw [-’-], np.:

آوردن	ایستادن	آموختن	آمدن
<i>âvordan</i> ‘przynosić’	<i>istâdan</i> ‘stać, zatrzymać się’	<i>âmuxtan</i> ‘uczyć (się)’	<i>âmadan</i> ‘przychodzić, przyjeżdżać’
↓	↓	↓	↓
نیاوریم	نایستیم	نیاموز!	نیاید!
<i>nay-âvarim</i> ‘żebyśmy nie przynieśli’	<i>na’-istim</i> ‘żebyśmy nie stali / nie zatrzymali się’	<i>nay-âmuz!</i> ‘nie ucz!, nie nauczaj!’	<i>nay-âyad!</i> ‘żeby nie przychodził! / przyszedł!’

8.2.3. Arabskich sufiksów liczby mnogiej -ât ات / ات, -un حون, -in ين, np.:

اصلاحات	حيوانات	روحانيون	معلمين
<i>eslâh-ât</i> ‘reformy’	<i>heyvân-ât</i> ‘zwierzęta’	<i>rouhâni-yun</i> ‘duchowni’ ¹⁹	<i>mo’allem-in</i> ‘nauczyciele’

Uwaga: sufiks -ġât جات / جات, który powstał z rozszerzenia arabskiego sufiksu -ât ات / ات o spółgłoskę [-ġ-] przed wygłosowym [e] (-e-ġât < -e-g-ât), zapisuje się razem w takich wyrazach, jak: کارخانجات *kârxane-ġât* ‘fabryki’, روزنامجات *ruznâme-ġât* ‘gazeta’ i przez analogię سبزیجات *sabzi-ġât* ‘warzywa’, a słowniki podają tylko jeden wyjątek میوه جات *mive-ġât* ‘owoce’.

8.2.4. Sufiksu stopnia wyższego przymiotników (i przysłówków) -tar تر / تر i stopnia najwyższego przymiotników -tarin ترین / ترین, np.:

مهمتر	بزرگتر	مهمترین	بزرگترین
<i>mohemm-tar</i> ‘ważniejszy’	<i>bozorg-tar</i> ‘większy, starszy’	<i>mohemm-tarin</i> ‘najważniejszy’	<i>bozorg-tarin</i> ‘największy, najstarszy’
częstą praktyką jest zapis rozłączny:			
مهم تر	بزرگ تر	مهم ترین	بزرگ ترین

Uwaga: oba sufiksy zapisuje się zawsze osobno, jeśli przymiotnik kończy się na samogłoskę [e], np.: خسته تر *xaste-tar* ‘bardziej zmęczony’, خسته ترین *xaste-tarin* ‘najbardziej zmęczony’. Można zapisać je razem, jeśli przymiotnik kończy się na spółgłoskę [h], np. بدخواهتر *badxâh-tar* ‘bardziej złowrogi’, بدخواهترین *badxâh-tarin* ‘najbardziej złowrogi’. Zawsze razem zapisuje się کمتر *kam-tar* ‘mniej’.

8.2.5. Sufiksów tworzących imiesłowu czasu teraźniejszego: [-â], [-ân], [-ande], czasu przeszłego [-e] oraz czasu przyszłego [-i], np.:

کوشیدن	شنیدن	فروختن	خواندن
<i>kušidan</i> ‘starać się’	<i>šenidan</i> ‘słyszeć’	<i>foruxtân</i> ‘sprzedawać’	<i>xândan</i> ‘czytać’
↓	↓	↓	↓

¹⁹ Sufiks -un dołączany jest do arabskich *nomina agentis* zakończonych na [-u], stąd obecność glajdu [-y].

کوشا	شنونده	فروخته	خواندنی
<i>kuš-â</i> ‘pilny, starający się’	<i>šenav-ande</i> ‘słuchacz’	<i>foruxt-e</i> ‘sprzedany’	<i>xândan-i</i> ‘nadający się do lektury, wart przeczytania’

8.3. Zapis prefiksów i sufiksów słotwórczych

Chociaż prefiksy słotwórcze są zapisywane osobno, to czasami można natrafić w słownikach na zapis łączny.

8.3.1. Przyimek *be* به w funkcji prefiksu słotwórczego jest zapisywany razem lub osobno, np.:

بخرد	بشتاب	lub	به زودی	به سختی
<i>be-xrad</i> ‘mądry, inteligentny’	<i>be-šatâb</i> ‘szybko, prędko’		<i>be-zudi</i> ‘szybko, wcześniej’	<i>be-saxti</i> ‘trudno, z trudem, ciężko’

8.3.2. Przyimek *bi* بی ‘bez’ w funkcji prefiksu słotwórczego w sporej liczbie przykładów jest zapisywany osobno, np.:

بی حسی	بی حد	بی سکه	بی مزه
<i>bi-hessi</i> ‘nieprzytomność, brak przytomności’	<i>bi-hadd</i> ‘bez ograniczenia, bardzo dużo’	<i>bi-sekke</i> (pot.) ‘szybko zużywający się, tracący świeżość’	<i>bi-mazze</i> ‘bez smaku’

W niektórych przypadkach jednak jest także dopuszczalny zapis łączny, np.:

بی رنگ / بیرنگ	بی حس / بیحس	بی کار / بیکار	بی شمار / بیشمار
<i>bi-rang</i> ‘bezbarwny, pozbawiony kolorów’	<i>bi-hess</i> ‘pozbawiony uczucia, nieczuły, pozbawiony uczuć’	<i>bi-kâr</i> ‘bez pracy, bezrobotny’	<i>bi-šomâr</i> ‘niezliczony’

Uwaga: jeśli na początku wyrazu występuje samogłoska (której obecność wskazuje oczywiście *alef* lub *eyn*), to zawsze obowiązuje zapis rozłączny, np.:

بی عدالتی	بی عقل	بی احساس	بی اساس
<i>bi-edâlati</i> 'niesprawiedliwość'	<i>bi-aql</i> 'bezrozumny, głupi'	<i>bi-ehsâs</i> 'pozbawiony uczuć'	<i>bi-asâs</i> 'bezpodstawny'

8.3.3. W przypadku sufiksów słowotwórczych powszechna jest tendencja do zapisu łącznego, np.:

باغچه	قلمدان	چشمه	کوهستان
<i>bâq-çe</i> 'ogródek'	<i>qalam-dân</i> 'piórnik, pudełko na piórko do kaligrafii'	<i>čašm-e</i> 'źródło'	<i>kuh-estân</i> 'góry, obszar górski'

پادشاهی	زنانه	غمناک	هوشیار
<i>pâdšâh-i</i> 'cesarstwo'	<i>zan-âne</i> 'dla kobiet, kobięcy'	<i>qam-nâk</i> 'smutny'	<i>huš-yâr</i> 'rozumny'

سخنور	سنگین	گلشن	صورتک
<i>soxan-var</i> 'elokwentny'	<i>sang-in</i> 'ciężki'	<i>gol-šan</i> 'kwietnik'	<i>surat-ak</i> 'maska'

lecz w przypadku niektórych sufiksów możliwy jest także zapis rozłączny, np.:

پست چی / پستی	جنگل بان / جنگلیان	ترس ناک / ترسناک	آموزش گاه / آموزشگاه
<i>post-či</i> 'listonosz'	<i>ğangal-bân</i> 'leśnik'	<i>tars-nâk</i> 'straszny'	<i>âmuzeš-ğâh</i> 'rodzaj szkoły zawodowej'

Uwaga: istnieje także grupa wyrazów, w których sufiks jest pisany osobno, ponieważ w wygłosie wyrazu pojawia się samogłoska [e] (por. 8.1.9.1, 8.2.4, 8.4.3), np.: علاقه مند *alâqe-mand* 'wielbiciel', درشکه چی *doroške-či* 'dorożkarz'.

8.4. Zapis zestawień i złożeń

W zapisie łącznym i/lub rozłącznym perskich zestawień oraz złożeń także istnieje pewna dowolność, przy czym można wyróżnić następujące tendencje:

8.4.1. Zestawienia kopulatywne (łącznik [-o-]) i determinatywne (łącznik izafetowy [-e]) zapisuje się zawsze osobno, np.:

عدم حرکت	قانون اساسی	رفت و آمد	نان و چای
<i>adam-e harekat</i> ‘brak ruchu, bezruch’	<i>qânun-e asâsi</i> ‘konstytucja’	<i>raft-o-âmad</i> ‘ruch (uliczny)’	<i>nân-o-čây</i> (pot.) ‘śniadanie’

8.4.2. Złożenia spójnikowe (łącznik [-â-]) i bezspójnikowe zapisuje się zawsze razem, np.:

کمابیش	رنگارنگ	خوشحال	خوشنویسی
<i>kam-â-biš</i> ‘mniej więcej’	<i>rang-â-rang</i> ‘kolorowy’	<i>xoš-hâl</i> ‘szczęśliwy’	<i>xoš-nevisi</i> ‘kaligrafia’

8.4.2.1. Spora liczba złożeń bezspójnikowych jest zapisywana osobno. Najczęściej są to złożenia endocentryczne, czyli takie, których znaczenie nie wykracza poza sumę znaczeń poszczególnych członów; w słownikach można znaleźć także zapis łączny niektórych wyrazów, np.:

تن فروش	دروغ گو / دروغگو	راست گو / راستگو	آدم خوار / آدمخوار
<i>tan-foruš</i> ‘prostytutka’ = ‘sprzedająca ciało’	<i>doruq-gu</i> ‘kłamca’ = ‘mówiący kłamstwa’	<i>râst-gu</i> ‘prawdomówny’ = ‘mówiący prawdę’	<i>âdam-xâr</i> ‘ludożerca’ = ‘zjadający ludzi’

8.4.2.2. Według *Dastur-e xatt-e fârsi* [1382hš: 39], łącznie należy pisać złożenia egzocentryczne, czyli takie, których znaczenie wykracza poza sumę znaczeń poszczególnych członów; chociaż i w tym przypadku można znaleźć przykłady zapisu rozłącznego, np.:

الفبا	دلبر	آبرو	دل تنگ / دلتنگ
<i>alef-bâ</i> ‘alfabet’ = ‘a-be’ por. pol. <i>abcadło</i>	<i>del-bar</i> ‘ukochany’ = ‘niosący serce’	<i>âb-ru</i> ‘respekt, honor’ = ‘woda [z] twarzy’	<i>del-tang</i> ‘stęskniony’ = ‘o ściśniętym sercu’

Zdarza się, że zapis rozłączny oznacza zupełnie inny wyraz: آب رو *âb-ru* ‘kanał, ciek wodny’.

8.4.2.3. Złożenia zapisujemy osobno, jeśli ich drugim komponentem jest: *-âgâh* آگاه, *-âlud* آلود, *-âvar* آور lub *-âviz* آویز, np.:

خواب آلود	خواب آور	اشک آور	گوشت آویز
<i>xâb-âlud</i> ‘senny’	<i>xâb-âvar</i> ‘usypiający’	<i>ašk-âvar</i> ‘łzawiący, wywołujący łzy’	<i>gušt-âviz</i> ‘hak, na którym wieszka się mięso’

Uwaga 1: w kilku wyrazach możliwy jest również zapis łączny, np.: دل‌آویز *del-âviz* ‘przyjemny, atrakcyjny’, دل‌آور *del-âvar* ‘dzielny’, جنگ‌آور *ġang-âvar* ‘ktoś waleczny i mężny; ktoś, kto chętnie wojuje’ lub گوشت‌آلود / گوشت‌آلود *gušt-âlud* ‘gruby (o człowieku)’.

Uwaga 2: zawsze osobno zapisuje się nazwy miast typu *-âbâd*, np.: اسلام‌آباد *eslâm-âbâd* ‘Islamabad’, سلطان‌آباد *soltân-âbâd* ‘Soltanabad (dzisiejsze: Arak)’ i عشق‌آباد *ešq-âbâd* ‘Aszchabad’.

8.4.3. Złożenia zapisujemy osobno, gdy w wygłosie pierwszego komponentu zestawienia pojawia się samogłoska [e] (por. 8.1.9.1 i 8.2.4), np.:

تخته سیاه	مردہ شور	قارہ پیمہ	پلہ برقی
<i>taxte-siyâh</i> ‘tablica’	<i>morde-šur</i> ‘osoba myjąca zwłoki’	<i>qâre-peymâ</i> ‘międzykontynentalny’	<i>pelle-barqi</i> ‘ruchome schody’
złożenie powstało z zestawienia determinatywnego: <i>taxte-ye siyâh</i> ‘czarna deska’			złożenie powstało z zestawienia determinatywnego: <i>pelle-ye barqi</i> ‘schody elektryczne’

8.4.4. Złożenia zapisujemy razem lub osobno, gdy w wygłosie pierwszego komponentu zestawienia pojawia się znak *hâ-ye havvaz* na oznaczenie spółgłoski [h], np.:

کلاه خوت / کلاهخوت	کلاه گیس	راه نمایی / راه نمایی	بهداشتی
<i>kolâh-xut</i> ‘helm’	<i>kolâh-gis</i> ‘peruka’	<i>râh-namâyi</i> ‘przewodnictwo, prowadzenie, pokazywanie drogi’	<i>beh-dâšti</i> ‘higiena’

8.4.5. Niektóre najczęściej funkcjonujące zestawienia przeszły w krótsze fonetycznie złożenia, ale ich zapis pozostaje zazwyczaj nadal rozłączny, np.:

کت و شلوار ← کت شلوار	ریش سفید ← ریش سفید
<i>kot-o-šalvâr</i> ‘garnitur, (dosłownie) marynarka i spodnie’ > <i>kot-šalvâr</i>	<i>riš-e sefid</i> ‘starsza, poważana powszechnie osoba, (dosłownie) biała broda’ > <i>riš-sefid</i>

Czasami pojawi się także zapis łączny, np.: تخت خواب / تختخواب *taxt-xâb* ‘łóżko, (dosłownie) deska do spania’ < *taxt-e xâb*. تخت خواب.

8.4.6. Jeśli pierwszym komponentem złożenia jest liczebnik, wówczas obowiązuje zapis rozłączny, choć w przypadku liczebnika ‘1’ możliwy jest czasami także zapis łączny, np.:

سه پایه	یک شنبه / یکشنبه	یک بار / یکبار	سه تار
<i>se-pâye</i> ‘trójnóg’	<i>yek-šambe</i> ‘niedziela, (dosłownie) pierwszy dzień po sobocie’	<i>yek-bâr</i> ‘raz’	<i>se-târ</i> ‘rodzaj instrumentu o trzech strunach’

Uwaga: istnieje także inny sposób notowania nazw dni tygodnia, z wykorzystaniem cyfr arabskich (zob. 9.1), ale nigdy w ich europejskim kształcie:

۵ شنبه	۴ شنبه	۳ شنبه	۲ شنبه	۱ شنبه
پنج شنبه / پنجشنبه	چهارشنبه	سه شنبه	دو شنبه	یک شنبه / یکشنبه
<i>panġ-šambe</i> ‘czwartek’	<i>čahâr-šambe</i> ‘środa’	<i>se-šambe</i> ‘wtorek’	<i>do-šambe</i> ‘poniedziałek’	<i>yek-šambe</i> ‘niedziela’

8.4.7. Jeśli drugi komponent złożenia zaczyna się od *alefu*, wówczas zawsze stosuje się zapis rozłączny, np.:

برف انبار	کم آب	عقب افتادگی	دل انگیز
<i>barf-ambâr</i> ‘w tradycyjnym budownictwie chłodne miejsce, w którym magazynowano śnieg na lato’	<i>kam-âb</i> ‘suchy, wyschnięty, o małej ilości wody’	<i>aqab-ofîâdegi</i> ‘zacfanie, stagnacja’	<i>del-angiz</i> ‘poruszający serce, chwytający za serce’

Uwaga: پیش آهنگ / پیشاهنگ / پیشاهنگ *piš-âhang* ‘harcerz’.

8.4.8. Onomatopeje i złożenia, których drugim komponentem jest wyraz-echo, zapisuje się zawsze osobno, np.:

پول مول	هق هق	سنگین رنگین	تپ تپ
<i>pul-mul</i> ‘pieniądze, kasa, forsa’	<i>heq-heq</i> ‘odgłos dźwięgiego płaczu’	<i>sangin-rangin</i> ‘mocny, stabilny, solidny’	<i>tep-tep</i> ‘odgłos bicia serca’

8.4.9. Zawsze osobno zapisujemy czasowniki złożone z *praeverbium*, np.:

پس دادن	پس گرفتن	پس انداختن	پیش کشیدن
<i>pas-dâdan</i> ‘oddawać’	<i>pas-gereftan</i> ‘odbierać’	<i>pas-andâxtan</i> ‘oszczędzać’	<i>piš-kešidan</i> ‘przyciągać’

oraz z częścią nominalną, np.:

سخن گفتن	طول کشیدن	جنگ کردن	کاهش یافتن
<i>soxan-goftan</i> ‘przemawiać’	<i>tul-kešidan</i> ‘ciągnąć się, trwać’	<i>ġang-kardan</i> ‘walczyć, prowadzić wojnę’	<i>kâheš-yâftan</i> ‘spaść, zmniejszyć się’

8.4.10. Zgodnie z enigmatycznym zaleceniem autorów *Dastur-e xatt-e fârsi* [1382hš: 41] osobny zapis należy stosować w przypadku dłuższych złożzeń (por. 14.2.4), np.:

حقیقت جو	حقیقت بین	اصلاح طلب	تاج گذاری
<i>haqiqat-ğu</i> ‘poszukujący i pragnący prawdy’	<i>haqiqat-bin</i> ‘realista; ktoś, kto stara się trzeźwo patrzeć na świat’	<i>eslâh-talab</i> ‘reformator’	<i>tâğ-gozâri</i> ‘koronacja’

8.4.11. Zapis rozłączny zawsze stosuje się, gdy jednym z elementów złożenia jest imiesłów czasu przeszłego lub czasu teraźniejszego, np.:

پاک کننده	اجل رسیده	اخلال کننده	رنگ پریده
<i>pâk-konande</i> ‘czyszczący’	<i>ağl-reside</i> ‘zmarły’	<i>exlâl-konande</i> ‘wprowadzający zamęt, chaos, bałagan’	<i>rang-paride</i> ‘wypłowiały’

8.4.12. Zawsze osobno zapisuje się zrosty, np.:

مداد پاک کن	فراموش مکن	حال به هم خوردگی	برف پاک کن
<i>medâd-pâk-kon</i> ‘gumka do ołówka’	<i>farâmuš-ma-kon</i> ‘niezapominajka’	<i>hâl-be-ham-xordegi</i> ‘nudności, mdłości z zawrotami głowy i osłabieniem’	<i>barf-pâk-kon</i> ‘wycieraczki samochodowe’

8.4.13. Przysłówek *ham* هم ‘wspólnie, razem z’ w funkcji prefiksu słowotwórczego w sporej liczbie złożzeń także jest zapisywany osobno, np.:

هم وطن	هم سن	هم زبان	هم رنگ
<i>ham-vatan</i> ‘współobywatel’	<i>ham-senn</i> ‘osoba w tym samym wieku, równolatek’	<i>ham-zabân</i> ‘osoba, która mówi w tym samym języku’	<i>ham-rang</i> ‘takiego samego koloru’

choć słowniki notują także:

همان	همشیره	همکار	هموار
<i>ham-ân</i> ‘ten sam przedmiot / osoba, o którym/jej była mowa wcześniej’	<i>ham-šire</i> ‘siostra’	<i>ham-kâr</i> ‘współpracownik, kolega z pracy’	<i>ham-vâr</i> ‘płaski, gładki, cichy’

to najliczniejszą grupę stanowią takie derywaty z *ham* هم, które są pisane na oba sposoby, np.:

هم راه / همراه	هم دل / همدل	هم پا / همپا	هم سایه / همسایه
<i>ham-râh</i> ‘towarzysz podróży’	<i>ham-del</i> ‘serdeczny, bliski sercu’	<i>ham-pâ</i> ‘ktoś, kto idzie w tym samym tempie’	<i>ham-sâye</i> ‘sąsiad’

8.4.13.1. Zapis rozłączny obowiązuje także na styku prefiksu i wyrazu zaczynającego się od znaku *eyn*, np.:

هم عرض	هم عصر	هم عقیده	هم عهد
<i>ham-arz</i> ‘o takiej samej szerokości’	<i>ham-asr</i> ‘współczesny komuś / czemuś’	<i>ham-aqide</i> ‘ktoś o podobnych poglądach’	<i>ham-ahd</i> ‘współczesny komuś / czemuś’

i *alef*, np.:

هم اتاق	هم ارث	هم ارز	هم اندیشی
<i>ham-otâq</i> ‘współlokator w jednym pokoju’	<i>ham-ers</i> ‘współspadkobierca’	<i>ham-arz</i> ‘coś o takiej samej lub podobnej wartości’	<i>ham-andiši</i> (neolog.) ‘seminarium’

8.4.13.2. Zapis rozłączny stosuje się zawsze, gdy drugi wyraz zaczyna się od spółgłoski [m] (por. 8.1.10), np.:

هم مرز	هم میهن	هم محل	هم منقل
<i>ham-marz</i> ‘sąsiad (o państwie)’	<i>ham-mihan</i> ‘współobywatel’	<i>ham-mahall</i> ‘osoba, która mieszka na tym samym osiedlu’	<i>ham-manqal</i> ‘osoba, która pali z innymi opium’

9. Liczebniki główne oraz porządkowe

9.1. Liczebniki główne

9.1.1. Liczebniki główne od 1 do 20:

یک ۱	دو ۲	سه ۳	چهار ۴
<i>yek</i> '1'	<i>do</i> '2'	<i>se</i> '3'	<i>čahâr</i> '4'
پنج ۵	شش ۶	هفت ۷	هشت ۸
<i>panğ</i> '5'	<i>šeš</i> '6'	<i>hafi</i> '7'	<i>hašt</i> '8'
نه ۹	ده ۱۰	یازده ۱۱	دوازده ۱۲
<i>noh</i> '9'	<i>dah</i> '10'	<i>yâzdah</i> '11'	<i>davâzdah</i> '12'
سیزده ۱۳	چهارده ۱۴	پانزده ۱۵	شانزده ۱۶
<i>sizdah</i> '13'	<i>čahârdah</i> '14'	<i>pânzdah</i> '15'	<i>šânzdah</i> '16'
هفده / هیفده ۱۷	هجده / هیژده ۱۸	نوزده ۱۹	بیست ۲۰
<i>hiŋdah / heŋdah</i> '17'	<i>hiždah / heğdah</i> '18'	<i>nuzdah</i> '19'	<i>bist</i> '20'

Uwaga 1: ۰ *sefr* '0'.

Uwaga 2: w zapisie cyfr obowiązuje kierunek od lewej do prawej.

9.1.2. Liczebniki główne powyżej 20 są pisane zawsze rozłącznie, ponieważ buduje się je na zasadzie zestawień kopulatywnych z łącznikiem [-o-], np.:

دویست و بیست و دو	چهل و چهار	دویست و چهل و پنج	بیست و یک
<i>devist-o-bist-o-do</i> '222'	<i>čehel-o-čahâr</i> '44'	<i>devist-o-čehel-o-panğ</i> '245'	<i>bist-o-yek</i> '21'

9.1.3. Nazwy pełnych setek zapisuje się zawsze łącznie, ponieważ są to złożenia bezspójkowe, np.:

دویست	سیصد	چهارصد	پنجصد	ششصد	هفتصد	هشتصد	نهدصد
<i>devist</i> '200'	<i>sisad</i> '300'	<i>čahârsad</i> '400'	<i>panğsad</i> '500'	<i>šešsad</i> '600'	<i>haftsad</i> '700'	<i>haštsad</i> '800'	<i>nohsad</i> '900'

9.1.4. Nazwy pełnych tysięcy i milionów są pisane rozłącznie, np.:

پنج هزار	شش هزار	چهل هزار	پنج میلیون
<i>panğ-hezâr</i> '5000'	<i>šeš-hezâr</i> '6000'	<i>čehel-hezâr</i> '40 000'	<i>panğ-milijon</i> '5 000 000'

9.2. Liczebniki porządkowe

Sufiks *-om(in)* / *ح / مین*, który służy do tworzenia liczebników porządkowych, jest zawsze zapisywany łącznie, np.:

پنجم	سیزدهم	دویستمین	بیست و یکم
<i>panğ-om</i> '5.'	<i>sizdah-om</i> '13.'	<i>devist-omin</i> '200.'	<i>bist-o-yek-om</i> '21.'

Wyjątek stanowi liczebnik '30.' *si-om* / *سی ام* / *si-omin* / *سی امین*, w którym przed sufiksem pojawia się grafem *alef*.

10. Zapis enklitycznych form czasownika *budan* بودن ‘być’

Obok pełnych form czasownika *budan* بودن ‘być’ w perszczyźnie wstępują także formy niesamodzielne, enklityczne:

	l.poj.	l.mn.
1. os.	-am	-im
2. os.	-i	-id
3. os.	-ast	-and

W zależności od dźwięku wygłosowego obowiązują następujące zasady zapisu enklityki:

10.1. Między spółgłoską [C] a końcówką osobową nie pojawia się żaden dodatkowy grafem; zapis łączny (z wyjątkiem 3. os. l.poj. – w tym wypadku zapis jest zawsze rozłączny), jeśli ostatni znak słowa jest czteropostaciowy, np.:

	ja	ty	on / ona / ono	my	wy	oni / one
[C]	جوانم <i>ġavân-am</i>	جوانی <i>ġavân-i</i>	جوان است <i>ġavân-ast</i>	جوانیم <i>ġavân-im</i>	جوانید <i>ġavân-id</i>	جوانند <i>ġavân-and</i>
	‘jestem młody’	‘jesteś młody’	‘jest młody’	‘jesteśmy młodzi’	‘jesteście młodzi’	‘są młodzi’

10.2. Między samogłoską wygłosową [â] lub [u] a enklityką wstawia się znak *hamze* nad *ye* oznaczający hiatus [-’-] lub też znak *ye* reprezentujący gajd [-y-]; puste miejsce oznacza, że taka forma nie występuje ani w języku mówionym, ani w języku pisanym, np.:

	ja	ty	on / ona / ono	my	wy	oni / one
[â]		دانائی <i>dânâ-'i</i>	دانا است <i>dânâ-'ast</i>	دانائیم <i>dânâ-'im</i>	دانائید <i>dânâ-'id</i>	
	دانایم <i>dânâ-yam</i>	دانایی <i>dânâ-yi</i>		داناییم <i>dânâ-yim</i>	دانایید <i>dânâ-yid</i>	دانایند <i>dânâ-yand</i>
	'jestem ma- dry'	'jesteś ma- dry'	'jest mądry'	'jesteśmy mądrzy'	'jesteście mądrzy'	'są mądrzy'
[u]		عموئی <i>amu-'i</i>	عمو است <i>amu-'ast</i>	عموئیم <i>amu-'im</i>	عموئید <i>amu-'id</i>	
	عمویم <i>amu-yam</i>	عمویی <i>amu-yi</i>		عموئیم <i>amu-yim</i>	عموئید <i>amu-yid</i>	عمویند <i>amu-yand</i>
	'jestem wuj- kiem'	'jesteś wuj- kiem'	'jest wuj- kiem'	'jesteśmy wujkami'	'jesteście wujkami'	'są wujka- mi'

10.3. Między samogłoską wygłosową [e] a enklityką wstawiamy *alef* oznaczający rozdział [-' -], np.:

	ja	ty	on / ona / ono	my	wy	oni / one
[e]	خسته ام <i>xaste-'am</i>	خسته ای <i>xaste-'i</i>	خسته است <i>aste-'ast</i>	خسته ایم <i>xaste-'im</i>	خسته اید <i>xaste-'id</i>	خسته اند <i>xaste-'and</i>
	'jestem zmęczony'	'jesteś zmęczony'	'jest zmęczony'	'jesteśmy zmęczeni'	'jesteście zmęczeni'	'są zmęczeni'

10.4. Między samogłoską wygłosową [i] a enklityką wstawiamy *alef*, ale wymowa jest dwójaka, bądź to z rozdział [-' -], bądź też z glajdem [-y -], np.:

	ja	ty	on / ona / ono	my	wy	oni / one
[i]	ایرانی ام <i>irâni-yam</i>	ایرانی ای <i>irâni-yi</i>	ایرانی است <i>irâni-'ast</i>	ایرانی ایم <i>irâni-yim</i>	ایرانی اید <i>irâni-yid</i>	ایرانی اند <i>irâni-yand</i>
	'jestem Irań- czykiem'	'jesteś Irań- czykiem'	'jest Irańczy- kiem'	'jesteśmy Irańczykami'	'jesteście Irańczykami'	'są Irańczy- kami'

Uwaga 1: jeżeli wyraz kończy się na [i], to w 2. os. l.poj. i mn. oraz 1. os. l.mn. zamiast form enklitycznych stosuje się bardzo często pełne formy czasownika *bu-*

dan بودن ‘być’, tzn.: ایرانی هستی *irâni hasti* ‘jesteś Irańczykiem’, ایرانی هستیم *irâni hastim* ‘jesteśmy Irańczykami’ oraz هستید ایرانی *irâni hastid* ‘jesteście Irańczykami’.

Uwaga 2: jeśli wyraz kończy się na samogłoskę [â], [u], [o] lub [i], to w 3. os. 1.poj. dochodzi do aferezy – skrócenia enklityki *-ast* do formy *-st*, co znajduje odzwierciedlenie także w zapisie: داناست *dânâ-st* ‘jest mądry’, اموست *amu-st* ‘jest wujkiem’, ایرانیست *irâni-st* ‘jest Irańczykiem’, مال توست *mâl-e to-st* ‘należy do ciebie’.

Uwaga 3: w powyższym zestawieniu pominięto fonemy [o], [ou] oraz [ey], ponieważ występują one niezwykle rzadko w wygłosie. Niemniej zasady zapisu po [o] i [ey] są identyczne z tymi, które przedstawiono w podpunkcie 10.3, a po [ou] – z omówionymi w punkcie 10.1.

11. Oznaczanie izafetu

W zależności od tego, jaki dźwięk występuje w wygłosie wyrazu określanego, do którego dołączamy wykładnik izafetu, czyli morfem *-e / -ye* (po samogłoskach), stosujemy następujące zasady zapisu:

11.1. Po spółgłosce i dyftongu [ey] można napisać diakryt *zir* (*kerse*), który oznacza samogłoskę [e], np.:

پسر جوان	می سرخ	مه غلیظ	سوء تفاهم
<i>pesar-e ġavân</i> 'młody chłopak'	<i>mey-e sorx</i> 'czerwone wino'	<i>meh-e qaliz</i> 'gęsta mgła'	<i>su'-e tafâhom</i> 'niezrozumienie, nieporozumienie'

11.2. Po samogłosce [â], [u], [o] lub [e] oraz dyftongu [ou] zawsze zapisujemy znak *ye* i czytamy [ye], np.:

پای من	بوی بد	متروی تهران	مغازه ی من
<i>pâ-ye man</i> 'moja noga'	<i>bu-ye bad</i> 'brzydki zapach'	<i>metro-ye tehrân</i> 'teherańskie metro'	<i>maqâze-ye man</i> 'mój sklep'

11.3. Po samogłosce [e], którą w wygłosie zapisuje się znakiem *hâ-ye havvaz*, zamiast znaku *ye*, można postawić znak *hamze* nad *hâ-ye havvaz*, czytany tutaj jak [ye], np.:

خانه ی ویران / خانه ویران	گربه ی ملوس / گربه ملوس
<i>xâne-ye virân</i> 'zniszczony, zrujnowany dom'	<i>gorbe-ye malus</i> 'miły kotek'

Uwaga: z wyżej wymienionych warianatów zapisów obowiązkowy jest tylko z *ye*, pozostałe dwa – *zir* oraz *hamze* nad *hâ-ye havvaz* – bardzo często są opuszczane, zwłaszcza w piśmie odręcznym.

12. Zapis zaimków osobowych sufigowanych

Obok samodzielnych form zaimków osobowych, które w konstrukcji izafetowej pełnią funkcję zaimków dzierżawczych, w perszczyźnie występują także zaimki sufigowane:

	l.poj.	l.mn.
1. os.	-am	-emân
2. os.	-at	-etân
3. os.	-aš	-ešân

W zależności od dźwięku wygłosowego obowiązują następujące zasady zapisu poszczególnych zaimków sufigowanych:

12.1. Po spółgłosce [C] lub dyftongu [ou] zapis łączny, jeśli jest to grafem czteropostaciowy, np.:

	mój	twój	jego / jej	nasz	wasz	ich
[C]	کتم <i>kot-am</i>	کتت <i>kot-at</i>	کتش <i>kot-aš</i>	کتمان <i>kot-emân</i>	کتتان <i>kot-etân</i>	کتشان <i>kot-ešân</i>
	‘moja marynarka’	‘twoja marynarka’	‘jego / jej marynarka’	‘nasza marynarka’	‘wasza marynarka’	‘ich marynarka’
[ou]	راهروم <i>râhrou-am</i>	راهروت <i>râhrou-at</i>	راهروش <i>râhrou-aš</i>	راهرومان <i>râhrou-emân</i>	راهروتان <i>râhrou-etân</i>	راهروشان <i>râhrou-ešân</i>
	‘mój korytarz’	‘twój korytarz’	‘jego / jej korytarz’	‘nasz korytarz’	‘wasz korytarz’	‘ich korytarz’

12.2. Po samogłosce [â] lub [u] pojawia się zawsze znak *ye* w postaci początkowej oznaczający glajd [-y-], o który jest rozszerzany zaimek sufigowany (dla uniknięcia roziewu), np.:

	mój	twój	jego / jej	nasz	wasz	ich
[â]	پایم <i>pâ-yam</i>	پایت <i>pâ-yat</i>	پایش <i>pâ-yaš</i>	پایمان <i>pâ-yemân</i>	پایتان <i>pâ-yetân</i>	پایشان <i>pâ-yešân</i>
	‘moja noga’	‘twoja noga’	‘jego / jej noga’	‘nasza noga’	‘wasza noga’	‘ich noga’
[u]	مویم <i>mu-yam</i>	مویت <i>mu-yat</i>	مویش <i>mu-yaš</i>	مویمان <i>mu-yemân</i>	مویتان <i>mu-yetân</i>	مویشان <i>mu-yešân</i>
	‘mój włos’	‘twój włos’	‘jego / jej włos’	‘nasz włos’	‘wasz włos’	‘ich włos’

12.3. Po samogłosce [e], [i], [o] lub dyftongu [ey] tylko w liczbie pojedynczej pojawia się znak *alef*, który oznacza bądź roziew [-’-] (ale tylko w l.poj.), bądź też glajd [-y-], w l.mn. brak dodatkowych znaków, np.:

	mój	twój	jego / jej	nasz	wasz	ich
[e]	خانه ام <i>xâne-’am</i>	خانه ات <i>xâne-’at</i>	خانه اش <i>xâne-’aš</i>	خانه مان <i>xâne-yemân</i>	خانه تان <i>xâne-yetân</i>	خانه شان <i>xâne-yešân</i>
	‘mój dom’	‘twój dom’	‘jego / jej dom’	‘nasz dom’	‘wasz dom’	‘ich dom’
[i]	بینی ام <i>bini-yam</i>	بینی ات <i>bini-yat</i>	بینی اش <i>bini-yaš</i>	بینی مان <i>bini-yemân</i>	بینی تان <i>bini-yetân</i>	بینی شان <i>bini-yešân</i>
	‘mój nos’	‘twój nos’	‘jego / jej nos’	‘nasze nosy’	‘wasze nosy’	‘ich nosy’
[o]	رادیو ام <i>râdyo-’am</i>	رادیو ات <i>râdyo-’at</i>	رادیو اش <i>râdyo-’aš</i>	رادیو مان <i>râdyo-yemân</i>	رادیو تان <i>râdyo-yetân</i>	رادیو شان <i>râdyo-yešân</i>
	‘moje radio’	‘twoje radio’	‘jego / jej radio’	‘nasze radio’	‘wasze radio’	‘ich radio’
[ey]	نی ام <i>ney-am</i>	نی ات <i>ney-at</i>	نی اش <i>ney-aš</i>	نی مان <i>ney-emân</i>	نی تان <i>ney-etân</i>	نی شان <i>ney-ešân</i>
	‘moja trzcinka’	‘twoja trzcinka’	‘jego / jej trzcinka’	‘nasza trzcinka’	‘wasza trzcinka’	‘ich trzcinka’

12.4. Po samogłosce [i] spotyka się także zapis łączny, np.:

	mój	twój	jego / jej	nasz	wasz	ich
[i]	بينيم <i>bini-yam</i>	بينيت <i>bini-yat</i>	بينيش <i>bini-yaš</i>	بينيمان <i>bini-yemân</i>	بينيتان <i>bini-yetân</i>	بينيشان <i>bini-yešân</i>
	‘mój nos’	‘twój nos’	‘jego / jej nos’	‘nasze nosy’	‘wasze nosy’	‘ich nosy’

13. Zapis wykładnika gramatycznego *-i*

W zapisie wykładnika gramatycznego *-i*, który w zależności od funkcji, jaką pełni, nazywa się *-i nieokreśloności* (*yâ-ye nakare* یای نکره), *-i określoności* (*yâ-ye ma'refe* یای معرفه) lub *-i jednostkowości* (*yâ-ye vahdat* یای وحدت), obowiązują następujące zasady:

13.1. Po spółgłosce [C] zapis łączny, jeśli pozwala na to kształt ostatniego znaku wyrazu, np.: کتابی *ketâb-i* ‘jakaś / ta / jedna książka’.

13.2. Po samogłosce [â], [u], [o] lub zwarciu kraniowym ['] pojawia się grafem *ye* oznaczający glajd [-y-] lub *hamze* nad znakiem *ye* oznaczający rozdział, między powyższymi dźwiękami a zaimkiem sufigowanym, np.:

[']	[â]	[u]	[o]
املائی / املائی <i>emlâ-yi / emlâ-'i</i> ‘jakaś / ta / jedna ortografia’	دانیائی / دنیائی <i>donyâ-yi / donyâ-'i</i> ‘jakiś / ten / jeden świat’	بویی / بویی <i>bu-yi / bu-'i</i> ‘jakiś / ten / jeden zapach’	رادیویی / رادیویی <i>râdyo-yi / râdyo-'i</i> ‘jakiś / to / jedno radio’
↑			
املاء			
<i>emlâ'</i> ‘ortografia’			

13.3. Po samogłosce [e], [i] lub dyftongu [ey] pojawia się *alef* (por. 10.3, 10.4, 12.3), np.:

[e]	[ey]	[i]
خانه ای <i>xâne-'i</i> ‘jakiś / ten / jeden dom’	نی ای <i>ney-i</i> ‘jakaś / ta / jedna trzcina’	کشتی ای <i>kešti-'i</i> ‘jakiś / ten / jeden statek’

14. Zapożyczenia z języków europejskich

Zapożyczenia z języków europejskich stanowią ważną część perskiego słownictwa, dlatego też ich pisownia wymaga osobnego omówienia.

14.1. Europeizmy i internacjonalizmy są notowane zawsze na podstawie ich realizacji fonetycznej, ponieważ pochodzą z języków, które posługują się innymi systemami zapisu (por. np. zapis anglicyzmów w rosyjskim); czasami na kształt zapożyczenia wpływa także pismo, np.:

راديو	کاراته	دریل	کامپیوتر
<i>râdyo</i> ‘radio’	<i>kârâte</i> ‘karate’	<i>deril / dril</i> ‘wiertarka’	<i>kâmpyuter</i> ‘komputer’
↑	↑	↑	↑
fr. <i>radio</i> [radyo]	fr. (← jap.) <i>caraté</i> [karate]	ang. <i>drill</i> [dril]	ang. <i>computer</i> [kampyuter]

کاشالوت	ویلچر	میک آپ	کونگ فو
<i>kâšâlot</i> ‘kaszałot’	<i>vilčēr</i> ‘wózek inwalidzki’	<i>meyk-âp</i> ‘makijaż’	<i>kong-fu / kung-fo</i> ‘kung fu’
↑	↑	↑	↑
fr. <i>cachalot</i> [kašalo]	ang. <i>wheelchair</i> [wil-čeyr]	ang. <i>make up</i> [meyk ap]	ang. (← chin.) <i>kung fu</i> [kung fu]

14.2. Przy zapisie zapożyczeń z języków europejskich obowiązuje kilka zasad:

14.2.1. Samogłoska [a] jest najczęściej zapisywana i artykułowana jak [â], np.:

سیتایک	کمباین	کابینت	کاتر
<i>siyâtik</i> ‘nerw kulszowy; rwa kulszowa’	<i>kombâyn</i> ‘kombajn’	<i>kâbinet</i> ‘meble kuchenne’	<i>kâter</i> ‘nożyk z wysuwany ostrzem’
↑	↑	↑	↑
fr. <i>sciastique</i> [siyatik]	ang. <i>combine</i> [kombajn]	fr. <i>cabinet</i> [kabine]	ang. <i>cutter</i> [kater]

14.2.2. Samogłoska [o] jest zapisywana za pomocą znaku *vâv* lub diakrytu *zabar*, np.:

راديو	مترو	سوماتوتروپ	کاتلت
<i>râdyo</i> ‘radio’	<i>metro</i> ‘metro’	<i>somâtotrop</i> ‘hormon wzrostu’	<i>kotlet</i> ‘rodzaj kotleta mielonego’
↑	↑	↑	↑
fr. <i>radio</i> [radyo]	fr. <i>métro</i> [metro]	fr. <i>somatotrope</i> [somatotrop]	fr. <i>côtelette</i> [cotlet]

14.2.3. Samogłoski [e] nie zapisuje się, choć możliwy jest zapis według wzoru: Sienkiewicz *siyenkye-vič* سینکیه ویچ.

14.2.4. Dla ułatwienia odczytu dłuższych wyrazów można rozbić ich zapis (por. 8.4.10), np.:

میکروارگانیزم	هلی کوپتر	پلی کویپی	پلی کلینیک
<i>mikro-orgânism</i> ‘mikroorganizm’	<i>heli-kupter</i> ²⁰ ‘śmigłowiec’	<i>poli-kopi</i> ‘kopia’	<i>poli-klinik</i> ‘poliklinika’
↑	↑	↑	↑
fr. <i>micro-organisme</i> [mikro-organizm]	fr. <i>hélicoptère</i> [elicopter]	fr. <i>polycopie</i> [polikopi]	fr. <i>polyclinique</i> [poliklinik]

²⁰ Zapis oparty częściowo na francuskiej wymowie, a częściowo na grafii.

15. Skróty i akronimy

15.1. Akronimy (*sarnâm* سرنام / *sarvâže* سرواژه / *kalame-ye extesâr* کلمه اختصار) to słowa powstałe przez skrócenie wyrażenia, które składa się z dwóch lub więcej elementów, np.: *hamâ* هما ← irański Państwowe Linie Lotnicze; *nâğâ* ناجا ← irański Państwowe Linie Lotnicze; *ni-ru-ye entezâmi-ye ġomhuri-ye eslâmi-ye irân* نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران ← Irańskie Państwowe Linie Lotnicze; *ni-ru-ye entezâmi-ye ġomhuri-ye eslâmi-ye irân* ‘Siły Porządkowe Islamskiej Republiki Iranu’.

15.2. Osobną grupę stanowią skróty (*moxaffaf* مخفف), np.:

ش. ش.	م.	ه. ش.	(ع)
š.š.	m.	h.š.	tu: a.
↑	↑	↑	↑
شماره شناسنامه شماره ی شناسنامه	میلادی	هجر شمسی	علیه السلام
<i>šomâre-ye šenâsnâme</i> ‘numer dowodu osobistego’	<i>milâdi</i> ‘tu: wg kalendarza chrześcijańskiego’	<i>heğr-e šamsi</i> ‘tu: wg słonecznego kalendarza muzułmańskiego’	<i>aleyhe-ssalâm</i> ‘niech będzie w pokoju’ (formuła wymawiana po imionach niektórych świętych)

ع.ر.	ه.ق.	س.	ج.
ar.	h.q.	s.	ğ.
↑	↑	↑	↑
عربی	هجر قمری	سوال	جواب
<i>arabi</i> ‘arabski’	<i>heğr-e qamari</i> ‘wg księżycowego kalendarza muzułmańskiego’	<i>so’âl</i> ‘pytanie’	<i>ğavâb</i> ‘odpowiedź’

Uwaga: nie stosuje się skróconych nazw miar i wag, a tylko ich pełne formy, np.: *kilogram* ‘kg’, *kilometr* ‘km’.

16. Układ haseł w słowniku

W słownikach perskich hasła są układane w kolejności alfabetycznej (por. 1. Pismo perskie). W zależności od redakcji pierwszym znakiem jest *alef* z *madde*, a drugim *alef* (bez *madde*) lub też łącznie – wówczas są traktowane jako jeden znak.

Jeśli pierwszym znakiem jest *alef* z *madde*, czyli samogłoska [â], to poszczególne hasła układane są według wzoru: <alef z madde-be> [âb-], <alef z madde-pe> [âp-], <alef z madde-te> [ât-] itd. Dopiero potem są wymieniane leksemy zaczynające się do *alefu* oznaczającego krótkie samogłoski, kolejno [a], [e], [o] wg wzoru: <alef-be> [ab-, eb-, ob-], <alef-pe> [ap-, ep-, op-], <alef-te> [at-, et-, ot-] itd. Taki układ zastosowali przy redagowaniu słowników Anvari (wydawnictwo Soxan) [1382hš] i Âryân-pur Kâšâni [1382hš].

W niektórych, głównie starszych, słownikach poszczególne hasła zostały ułożone w sposób mieszany, tzn. *alef* z i bez *madde* potraktowano jako jeden znak; po sekwencji <alef z madde-be> umieszczono <alef-be> [âb-, ab-, eb-, ob-], następnie <alef z madde-pe> i <alef-pe> [âp-, ap-, ep-, op-], <alef z madde-te> i <alef-te> [ât-, at-, et-, ot-] itd.

Hamze, niesamodzielny znak pisma perskiego, jest zawsze umieszczany między *alefem* z *madde* a *alefem* bez *madde* [np. Soxan 1382 hš: 71]. I choć według Rubinčika hasło *e 'elâf* انتلاف ‘unia, związek’ pojawia się przed *ebtekâr* ابتكار ‘inicjatywa’ [2001: 65], to jednak praktyka wydawnicza sprawia, że poszczególne hasła z *hamze* zajmują różne miejsca w słownikach, w zależności od tego, na jakiej podpórce wsparto ów znak. Podobnie *alef-e kuhâh* na końcu wyrazu traktowany jest jak *ye*.

17. *Abdżad*

Abdżad (*abğad* ابجد) to zbiór liter, którym przypisano odpowiednie wartości liczbowe z wyjątkiem 0. Układ poszczególnych znaków różni się tu od kolejności znaków w alfabecie arabskim. System ten był wykorzystywany do czasu zaadaptowania przez muzułmańskich uczonych cyfr indyjskich, w Europie nazywanych arabskimi. Współcześnie zaś stosowany jest np. w numeracji stron lub rozdziałów²¹ na tych samych zasadach, na jakich w Europie są używane cyfry rzymskie.

Grafem	Wartość liczbową	Grafem	Wartość liczbową	Grafem	Wartość liczbową
brak	0	ی	10	ر	200
ا	1	ک	20	ش	300
ب	2	ل	30	ت	400
ج	3	م	40	ث	500
د	4	ن	50	خ	600
ه	5	س	60	ذ	700
و	6	ع	70	ض	800
ز	7	ف	80	ظ	900
ح	8	ص	90	غ	1000
ط	9	ق	100		

Uwaga 1: termin *abğad* pochodzi od pierwszych czterech znaków tego systemu: *alef-be-ğim-dâl*, nazwa grafemu *â* *hâ-ye havvaz* od następnych trzech: *hâ-vav-ze*, a znaku *ç* *hâ-ye hotti* – od kolejnych trzech: *hâ-tâ-ye*.

Uwaga 2: w Iranie do numeracji stron, rozdziałów itp. obok *abdżadu* stosuje się wszystkie znaki, także rodzime, w takiej kolejności, w jakiej występują w piśmie.

²¹ Wówczas pierwszy znak pisma – *alef* – pojawia się nie w postaci pojedynczego grafemu ا, lecz w formie nazwy litery الف.

18. Znaki interpunkcyjne

Poniżej przedstawiono dziesięć znaków interpunkcyjnych (*nešânehâ-ye sağâ-vandi* نشانہ های سجاوندی), które zostały zaadaptowane z pisma łaćnińskiego (świadczą o tym francuskie nazwy niektórych z nich), gdyż w piśmie arabskim takie znaki nie występują. Perskie zasady interpunkcji są o wiele swobodniejsze w porównaniu z polskimi, a użycie niektórych znaków pozostaje często niekonsekwentne; dotyczy to zwłaszcza przecinka. Przykłady, które posłużyły do zilustrowania zebranych poniżej reguł, zaczerpnięto z:

1. A. Ma'rufi, *Samfuni-ye mordegân*, Tehrân 1386hš [2005/2006].
2. Y. Mišimâ, *Bânu Â'oyi*, tłum. na pers. H. Hasâmi, Tehrân 1382hš [2003/2004].
3. H. Morteżâ'iyân-Âbkâri, *Atr-e farânsavi – mağmu'e-ye dâstân*, Tehrân 1382hš [2003/2004].
4. M. Mosahhafi, *Kâve Golestân – akshâ va yek goftogu*, Tehrân 1383hš [2004/2005].

Zastosowanie poszczególnych znaków interpunkcyjnych zachowano w transkrypcji poszczególnych przykładów, ale nie zachowano ich w polskich tłumaczeniach.

18.1. Kropka *noqte* نقطه . pełni bardzo ważną rolę w perskiej interpunkcji. Ponieważ w piśmie perskim nie rozróżnia się liter małych ani dużych, kropka stawiana po zdaniu oznajmującym, np.:

پسر رفته سمت آب یخ زده و مشتى برف بر داشته.

pesar rafte samt-e âb-e yax-zade va mošt-i barf bar dâšte.

‘Chłopak poszedł w stronę zamarznętej rzeki i podniósł z ziemi garść śniegu.’

a także przeczącym, np.:

از جلو آینه رد شد و به خودش نگاه نکرد.

az ġelou-e âyene rad šod va be xod-aš negâh na-kard.

‘Przeszła obok lustra i nie przejrzała się w nim.’

wskazuje jednoznacznie na jego koniec, wyznaczając wyraźną granicę między nim a następnym zdaniem.

Po większości skrótów kropka jest stawiana, np.: سال ۱۹۹۷ م. *sâl-e 1997 m.* [ilâdi] ‘rok 1997 [ery] ch.[rześcijańskiej]’. Poszczególne elementy budujące

skrót również są rozdzielane kropkami, np.: ش.ش.š.[omâre-ye] š.[enâs-nâme] ‘n.[umer] d.[owodu] o.[sobistego]’. Bez kropki pisze się za to, np.: ص ۳۰ s[afhe-ye] 30 ‘s[trona] 30’. Bez kropek, lecz w nawiasach () są pisane skróty arabskich zawołań pochwalnych / życzeń / modlitw odnoszących się do rodziny proroka i innych ważnych postaci w islamie, np.: (ص) (s) to skrót formuły *salla-l-laho* ‘aleyhe va âleh[i] صلى الله عليه و آله ‘Niech będzie pozdrowiony przez Boga on i jego rodzina’, którą stawia się po imieniu proroka Mohammada.

18.2. Użycie przecinka *virgul* ویرگول (← fr. *virgule*) / *kâmâ* کما (← ang. *comma*) ‘nie jest normowane szczegółowymi zasadami interpunkcyjnymi. Należy raczej mówić o pewnych tendencjach w jego zastosowaniu.

18.2.1. W zdaniu przecinek wyróżnia wszelkiego rodzaju wtrącenia, czy to pojedyncze wyrazy, czy też całe frazy, np.:

اما اگر پسر و دختر واقعی بوده باشند، واقعی از جنس خودمان، حتما به پیچ هزارم که رسیده اند...
ammâ agar pesar-o doxtar vâqe’i bude bâšand, vâqe’i az ġens-e xod-emân, hatman be pič-e hezârom ke resideand...
 ‘Lecz jeśli chłopak i dziewczyna byliby prawdziwi, z tej samej materii co my, to gdyby dotarli do tysięcznego zakrętu...’

18.2.2. Przecinek nie jest stawiany przed spójnikami zdań współrzędnych, np.:

دختر حتما روی تخته سنگی برفی نشسته و زانوهارا به هم چسبانده و کوله پشتی اش را باز کرده و...
doxtar hatman ru-ye taxte-ye sangi-ye barfi nešaste va zânuhâ-râ be ham časbân-de va kulepošti-aš-râ bâz karde va...
 ‘Dziewczyna zapewne usiadła na kamiennej płycie przysypanej śniegiem i złączyła razem kolana, i otworzyła swój plecak, i...’

Niemniej pojawiają się takie teksty, w których przecinek został postawiony przed spójnikiem zdania współrzędnego, np.:

همه چراغ ها و حتی زنبورها روشن بود، و کاروانسرا از دور به دهکده ای در مه شبیه بود.
hame-ye čerâġhâ va hattâ zamburhâ roušan bud, va kâravânsarâ az dur be dehkade-i dar meh šabih bud.
 ‘Świeciły się wszystkie światła, a nawet lampy naftowe i karawanseraj z daleka wyglądał jak wioska we mgle.’

18.2.3. Także w wypadku zdań podrzędnych, wprowadzanych przez spójniki, nie stawia się przecinka, np.:

می دانست هنوز ربع ساعتی مانده تا صدای پایش را از راه پله بشنود.
mi-dânest hanuz rob’-e sâ’at-i mânde tâ sedâ-ye pâ-yaš-râ az râhpelle be-šenavad.

‘Wiedziała, że zostało jeszcze pół godziny, zanim usłyszy jego kroki na klatce schodowej.’

Przecinek bywa stawiany na końcu zdania podrzędnego, które uzupełnia treść zdania głównego, np.:

روی سطح صافش که با اندکی زاویه رو به توست، نوشته شده...

ru-ye sath-e sâfaš ke bâ andaki zâviye ru be to-st, nevešte šode...

‘Na jej gładkiej i zwróconej przodem do Ciebie powierzchni napisano...’

18.2.4. Chociaż zdań współrzędnych nie rozdziela się przecinkami, np.:

داریوش همایون نوشته بود به اسم یکی دیگر چاپ شده بود.

dâryuš-e hamâyun nevešte bud be esm-e yek-i digar čâp šode bud.

‘Dariusz Hamajun napisał, wydano pod nazwiskiem kogoś innego.’

to jeśli pojawia się ich więcej, można rozdzielić je przecinkiem, np.:

بر گشتم تهران، روزنامه از من قبول نمی کرد، من با روزنامه دعوایم شد...

bar gaštam tehrân, ruznâme az man qabul nemi-kard, man bâ ruznâme da'vâ-yam šod...

‘Wróciłem do Teheranu. W gazecie mnie nie chcieli [drukować]. Pokłóciłem się z nimi...’

18.2.5. Przecinek jest stawiany wtedy, gdy wymienia się przedmioty, pojęcia, nazwiska, cechy itp., np.:

مثنوی معنوی، شاهنامه، گلستان و دیوان حافظ از مهمترین متون فارسی هستند.

masnavi-ye ma'navi, šâhnâme, golestân va divân-e hâfez az mohemmtarin motun-e fârsi hastand.

‘Duchowe masnawi, Księga Królewska, Ogród różany i Dywan Hafeza należą do najważniejszych dzieł literatury perskiej.’

18.2.6. Przecinek stawia się, by wskazać czytelnikowi, iż w tym miejscu nie ma konstrukcji izafetowej, jeśli istniałoby podejrzenie, że może ona tam zostać błędnie zastosowana, np.:

انسان عاقل به چشم، طمع درمال مردم نمی کند.

ensân-e âqel be čašm, tam' dar mâl-e mardom nemi-konad.

‘Mędrzec nie pożąda wzrokiem majątku innych ludzi.’ – przecinek postawiono tutaj, by uniknąć izafetu między *be čašm* ‘wzrokiem’ a *tam* ‘chciwy’. Mamy bowiem do czynienia ze złożonym czasownikiem *tam' kardân* ‘pożądać (czegoś), być chciwym, chcieć jak najwięcej’ rozbitym przez dopełnienie dalsze, a nie z konstrukcją *be češm-e tam* ‘chciwym wzrokiem’.

18.3. Użycie średnika *noqte-virgul* / *noqte-band* نقطه ویرگول / نقطه بند ; także nie jest ściśle określone; np. w słowniku języka perskiego wydawnictwa Soxan [1382hš], posłużył on redaktorom do rozdzielania synonimów w obrębie poszczególnych definicji każdego hasła, np.:

جگر خراش (صد). ۱. بسیار ناراحت کننده؛ غم انگیز؛ ناگوار؛ دل خراش. ۲. ترس آور؛ ترسناک.
ġegarxarâš (s.[*efat*]) 1. *besyâr nârâhat-konande; qamangiz; nâgovâr; delxarâš*.
2. *tarsâvar; tarsnâk*.
'*dżegarcharâsz* (p[rzymiotnik]) 1. bardzo zasmucający; wywołując smutek/żał; pozbawiony chęci i zapału; sprawiający ból i cierpienie. 2. wywołujący strach; przerażający.'

18.4. Dwukropek *do noqte* دو نقطه : ma dwojake zastosowanie. Po pierwsze, wprowadza wyliczenia, np.:

ماههای ایرانی عبارتند از: فروردین، اردیبهشت، خرداد...

mâhhâ-ye irâni ebâratand az: farvardin, ordibehešt, xordâd...

'Irańskie miesiące to: *farwradin, ordibehešt, chordad...*'

Po drugie, może (ale nie musi) wprowadzać przytoczenie w formie mowy zależnej, jak również niezależnej, np.:

لقمه را که خورده اند پسرگفت: برویم، الآن است که به ما برسند.

loqme-râ ke ordeand pesar goft: be-ravim, al'ân ast ke be mâ be-resand.

'Gdy już trochę zjedli, chłopak powiedział: „Jedziemy, zaraz nas dogonia.” – Jak łatwo zauważyć, zdanie okolicznikowe czasu *loqme ke xorde-and* 'gdy już trochę zjedli' nie jest oddzielone od zdania głównego *pesar goft* 'chłopak powiedział'.

18.5. Cudzysłowem *giyume* گیومه (← fr. *guillemet*) «» oznacza się wszelkiego rodzaju przytoczenia i cytaty, a także mowę niezależną, np.:

گفتم: «مادر، تورا به خدا نگو. دیگر این حرف را نزن.» و گریه کردم.

goftam: „mâdar, to-râ be xodâ na-gu. Digar in harf-râ na-zan.” va gerye kardam.

'Powiedziałem: „Mamo, na Boga, nie mów [tak]. Już więcej nie mów tak”. I płakałem się'.

Stosuje się go także dla wyróżnienia czy podkreślenia jednego wyrazu lub frazy w zdaniu, np.:

ضبط و نشر خاطرات که در اصطلاح «تاریخ شفاهی» نامیده می شود شیوه ای مهم در جمع آوری و نگه داری اطلاعات به شمار می آید.

zabt-o našr-e xâterât ke dar estelâh-e „târix-e šafâhi” nâmide mi-šavad šive-i mohemm dar ġamâvari-vo negahdâri-ye ettelâ'ât be šomâr mi-âjad.

‘Nagrywanie i publikowanie wspomnień, które składają się na „historię mówioną”, to ważny sposób gromadzenia i przechowywania informacji.’ – Warto zwrócić uwagę na brak przecinka, który kończyłby zdanie podrzędne *ke dar estelâh-e „târix-e šafâhi” nâmide mi-šavad* ‘które składają się na „historię mówioną”; (dosłownie:) które są nazywane „historią mówioną”.’

پسر مثلاً گفته «ناصر» و دختر ابرو بالا انداخته و گفته نه، مانی قشنگ تر است. و پسر هم اسم دختر را گذاشته ترانه، و دختر لبخند زد.

pesar masalan gofte „nâser” va doxtar abru bâlâ andâxte va gofte na, mâni qa-šangtar ast. Va pesar ham esm-e doxtar-râ gozâšte tarâne, va doxtar labxand zad. ‘Chłopak powiedział na przykład „Naser”, a dziewczyna uniosła brwi z dezaprobatą i powiedziała: „Nie, Mani jest ładniejsze”. Chłopak dał jej na imię Tarane, na co ona się uśmiechnęła.’ – Zastanawia pewna niekonsekwencja autora. Z jednej strony wyróżnia imię Naser, z drugiej zaś nie czyni tego z imieniem Mani i Tarane. Poza tym, wbrew wcześniejszej uwadze o wprowadzaniu przytoczeń przez dwukropek (i oznaczaniu cudzysłowiem), po czasowniku *goft* ‘powiedziała’ nie pojawia się żadne wyróżnienie mowy niezależnej.

18.6. Pytajnik *elâmat-e so’âl* علامت سوال ؟ stawia się na końcu każdego zdania pytającego, np.: هر دو طرف مردم بودند؟ *har do taraf mardom budand?* ‘Czy ludzie byli z obu stron?’

a także pojedynczych zdań, lub krótkich fraz, np.: ‘Co?’ *چی؟*

lub też dla podkreślenia zaskoczenia, zdziwienia, powątpiewania, jak również niepewności, np.: هر شب؟ اینجا؟ ملاقاتی؟ *har šab? inğâ? molâqât-i?* ‘Co noc? Tutaj? Spotkanie?’

18.7. Wykrzyknika *elâmat-e ta’ağğob* علامت تعجب ! używa się dla zaznaczenia emocjonalnego wydźwięku zdania – zdziwienia, złości, zaskoczenia, radości itp., np.: اومد! *âre, umad!* ‘No, przyszedł!’; ما روی دریاچه ایم! *mâ ru-ye daryâče-im!* ‘Jesteśmy na jeziorze!’; شدم عملش کنم! *mağbur šodam amal-aš konam!* ‘Byłem zmuszony poddać go operacji!’; من ستم به این زیادی نیست! *man senn-am be in ziyâdi nist!* ‘Nie jestem aż tak stary!’

18.8. W nawiasach okrągłych *parântez* پرانتز (← fr. *parenthèse*) / *do abru* ابرو (← fr. *crochet*) / *do qollâb* دو قلاب (dosłownie: „dwa haki”) [] umieszcza się wszelkiego rodzaju wyjaśnienia, które nie należą do zdania, np.:

آقای مصحفی صمیمانه پذیرفت (که جای تشکر دارد) و به حضور کاوه رسید.

âqâ-ye mosahhafi samimâne paziroft (ke ġâ-ye tašakkor dârad) va be hozur-e kâve resid.

‘Pan Mosahhafi zgodził się uprzejmie (za co należy mu w tym miejscu serdecznie podziękować) i dostarczył Kawemu [tekst].’

W sztukach teatralnych w nawiasach [] umieszcza się didaskalia, np.:

[تلفن روی میز آهسته زنگ می زند.]

[*telefon ru-ye miz âheste zang mi-zanad.*]

[‘Telefon na stoliku dzwoni cicho’.]

هیکارو: [گوشی تلفن را بر می دارد.] چیزی نمی شنوم.

hikâru: [guši-ye telefon-râ bar mi-dârad.] ċizi nemi-šenavam.

‘Hikaru: [Podnosi słuchawkę telefonu]. Nic nie słyszę.’

18.9. Myślnik *xatt-e tire* خط تیره – rozgranicza elementy wtrącone i dopowiedzenia w zdaniu, np.:

و یکی شان – حتما پسر – موتور داشتہ یا از دوستی که رازدار عشق شان بوده قرض گرفته.

va yeki-šân – hatman pesar – motor-i dâšte yâ az dust-i ke râzedâr-e ešq-ešân bude qarz gerefte.

‘I jedno z nich – zapewne chłopak – miało motor, albo pożyczyło go od kolegi, który znał sekret ich miłości.’

18.10. Wielokropek *se noqte* سه نقطه ... wskazuje na słowo[a] usunięte czy pominięte, niedomówienie[a], przerwy, np.: هیکارو؟ چی شده، *alo. alo... ċi šode, hikâru?* ‘Halo. Halo... co się stało, Hikaru?’

Wielokropek może także służyć do podkreślenia następującego po nim słowa lub całego zdania, np.:

تا آن دو که می رسند با تعجب ببینند که جلوتری ها پیوندشان را تبریک گفته اند... و لذت ببرند.

tâ ân do ke mi-resand bâ ta’ağğob be-binand ke ġeloutarihâ peyvand-ešân-râ ta-brik gofteand... va lezzat be-barand.

‘Aby ta dwójka, gdy tam dotrze, ze zdziwieniem zobaczyła, że ci, którzy jechali przed nimi, gratulują im ich zaręczyn... i żeby obojgu zrobiło się miło na sercu.’

Skróty

ang. = angielski || **ar.** = arabski || **arch.** = archaiczny || **fr.** = francuski || **gr.** = grecki || **jap.** = japoński || **neolog.** = neologizm || **pers.** = perski || **pol.** = polski || **por.** = porównaj || **pot.** = potoczny || **zob.** = zobacz

Bibliografia

- Âryân-pur Kâšâni = *Farhang-e fešorde-ye fârsi be englisi ğ. I* [*The Concise Persian-English Dictionary* vol. I], (ed.) A. Âryân-pur Kâšâni, M. Âryân-pur Kâšâni, Tehrân 1382hš [= 2003], wyd. IV.
- Behzad F., Divshali S., *Sprachkurs Persisch. Eine Einführung in die persische Sprache der Gegenwart*, Bamberg 1999.
- Chwilczyńska-Wawrzyniak M., *Język perski*, Warszawa 1998.
- Danecki J., *Gramatyka języka arabskiego*, Warszawa 1994, rozdział: *Pismo*, s. 79–96.
- Dastur-e xatt-e fârsi* [*Zasady pisowni perskiej*], Farhangestân-e zabân-o adab-e fârsi [vol. XVI], Tehrân 1381hš [= 2002], wyd. I.
- Diringer D., *Alfabet*, Warszawa 1972.
- Hashabeiky F., *Persian Orthography. Modification or Changeover? (1850–2000)*, Uppsala 2005.
- Król I., *Pismo i ortografia arabska*, Kraków 2009.
- Mękarska B., *Is the Arabic Alphabet Dangerous for the Tajik Language?* [w:] *Iranica Cracoviensia. Cracow Iranian Studies on memory of Władysław Duleba*, (ed.) A. Krasnowolska, Kraków 1996, s. 119–156.
- Nağafi A., *Qalat na-nevisim – farhang-e došvâri-hâ-ye zabân-e fârsi* [*Piszmy poprawnne – słownik trudności języka perskiego*], Tehrân 1370hš [= 1991].
- Pisowicz A., Fraçyon M., *Fârsi – materiały pomocnicze do nauki języka perskiego*, Kraków 1995.
- Rubinčik Ju.A., *Persidsko-russkij slovar*, t. I–II, Moskwa 1983.
- Rubinčik Ju.A., *Grammatika sovremennogo persidskogo literaturnogo jazyka*, Moskwa 2001.
- Sâdeqi A.A., *Dar bâre-ye rasm-ol-xatt-e fârsi* [*O ortografii perskiej*], „Mağalle-ye zabânše-nâsi” [„Magazyn Językoznawczy”] vol. 1, no. 2, Tehrân 1363hš [= 1984].
- Sağğâdi S., *Emlâ’-e fârsi dar madâres varâh-e raf’-e moškelât-e ân* [*Ortografiaperska w školach i sposoby rozwiązywania jej problemów*], „Mağalle-ye Dâneškade-ye Adabiyât-o Olum-e Ensâni-ye Dânešgâh-e Tehrân” [„Zeszyty Naukowe Wydziału Literatury i Nauk Społecznych Uniwersytetu Teherańskiego”] vol. 16, no. 3, Tehrân 1347hš [= 1968].
- Składanek B., *Wprowadzenie do gramatyki języka perskiego*, Warszawa 1997, rozdział: *Pismo*, s. 37–46.
- Soxan = *Farhang-e fešorde-ye soxan ğ. I–II* [*Zwieszły Słownik Wydawnictwa Sochan*, vol. I–II], (ed.) H. Anvari, Tehrân 1382hš [= 2003], wyd. I.
- Thackstone W.M., *An Introduction to Persian*, Bethesda 1993.

REDAKTOR
Agnieszka Stęplewska

KOREKTA
Grzegorz Korczyński

SKŁAD I ŁAMANIE
Katarzyna Mróz

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
Redakcja: ul. Michałowskiego 9/2, 31-126 Kraków
tel. 12-631-18-81, 12-631-18-82, fax 12-631-18-83